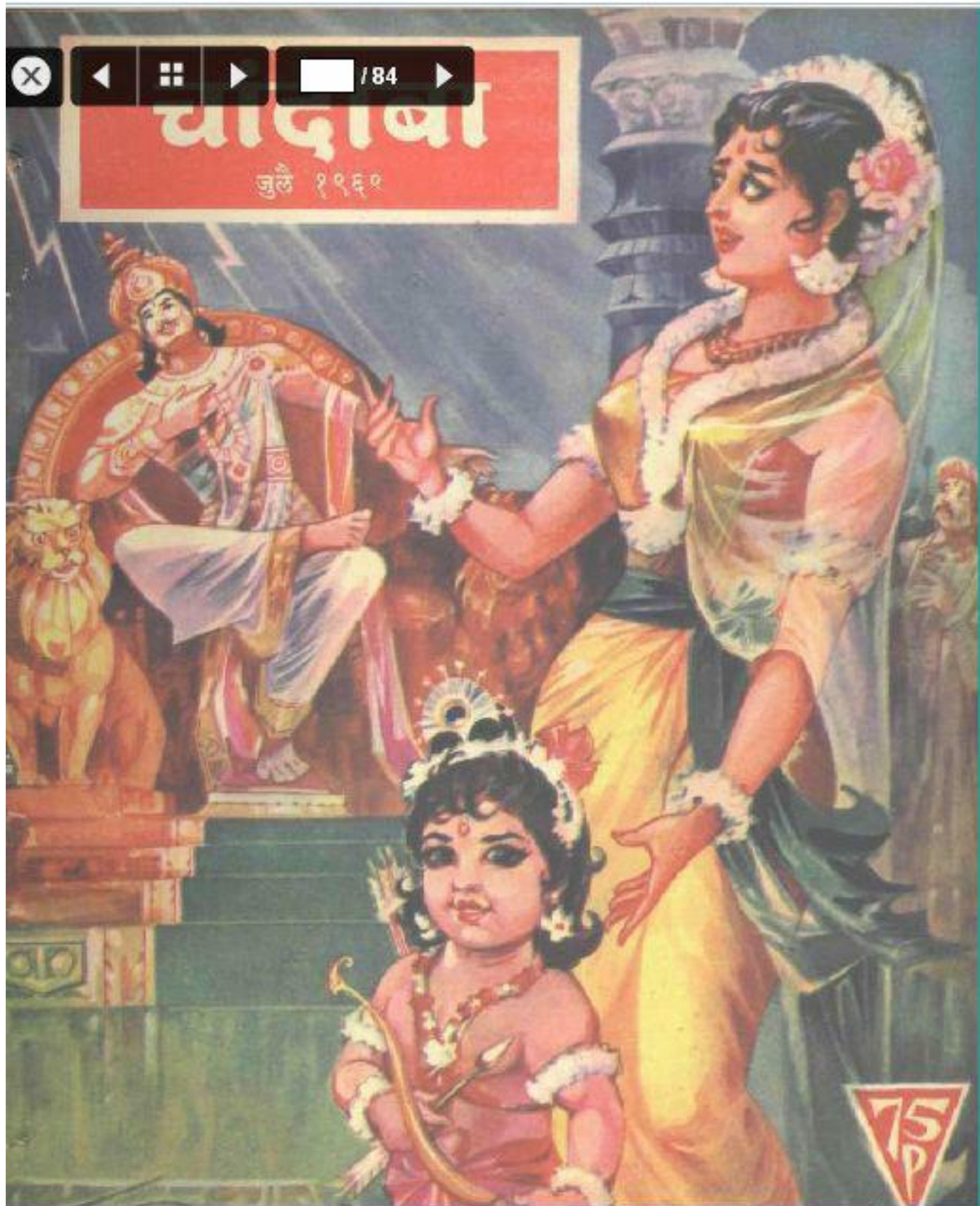

चांदोबा
जुलै १९६९
75P

भुताचा महाल

एका गावी एक श्रीमंत शेतकरी रहात असे. त्याला दोन मुलगे होते. मोठा मुलगा भोळाभाबडा होता व धाकटा धूर्त व हुशार होता. दोघांचे परस्परावर फार प्रेम होते. परंतु बापाला वाटे की दोघांची लग्ने होऊन त्यांच्या बायका आल्या व मुले बाळे झाली म्हणजे मोठा आपल्या भाबडेपणामुळे संकटात पडेल. म्हणून बापाने एक उपाय योजून गावच्या पाटलाला आपल्या घरी बोलावले.

पाटलाने इतक्या तातडीने बोलावण्याचे कारण विचारले तेव्हां तो शेतकरी म्हणाला–"मी आपली सर्व इस्टेट मोठ्या मुलाच्या नावे लिहून ठेवावी, म्हणतो. धाकट्याला एक पैदेखील देण्याची माझी इच्छा नाही."

"असा अन्याय आपल्या धाकट्या मुलावर कां रे करतोस?" पाटलाने विचारले.

"मोठा मुलगा अगदी भोळा आहे. धाकटा हुशार आहे. धाकटा वडील भावाला फसविण्याची शक्यता आहे. दोघात मी म्हणतो तसे अंतर आहे की नाही स्वतःच पहा." असे सांगून त्याने आपल्या मोठ्या मुलाला बोलाविले.

तो आल्यावर बापाने त्याला विचारले–

"हे पहा, दोन फुट लांब व दोन फुट खोल खड्डा खणला तर त्यातून किती माती निघेल?"

"एक मोठी टोपलीभर निघेल, बाबा!" मोठ्या मुलाने उत्तर दिले.

"बरं तर तू जा व धाकट्याला पाठवून दे." बाप म्हणाला. धाकटा मुलगा आला. त्याला बापाने तोच प्रश्न विचारला.

"दोन फुट लांब व दोन फुट खोल खणलं तर म्हणता? माती काय निघणार? मुळीच निघायची नाही." धाकटा म्हणाला.

श्री. शा. सा. गोसावी

बापाने त्याला पाठवून दिले व पाटलाला म्हणाला–"पाहिलात फरक दोघातला? मोठ्याला समजूत कमी आहे. धाकटा जाईल तिथे चार पैसे मिळवील."

त्यानंतर काही दिवसांनी तो श्रीमंत शेतकरी वारला. गावच्या पाटलाने दोघा मुलांना बोलाविले व म्हणाला–"तुमच्या वडिलांनी हे मृत्युपत्र लिहून ठेवले आहे, पहा. यात त्यांनी आपली सर्व इस्टेट मोठ्याच्या नावाने लिहून ठेवली आहे."

धाकट्या मुलाला, वडील इतका अन्याय करतील असे स्वप्नात देखील कधी वाटले नव्हते. कारण वडिलांनी कधी लहान थोर असा भेदभाव केलाच नव्हता. याचे काही तरी कारण असले पाहिजे असे विचार केल्यावर त्याला वाटले. पुढे कळेल कारण, असा विचार करून तो काही बोलला नाही.

बापाने मृत्यपत्रात जसे लिहून ठेवले होते त्यात अन्याय झाला असे मोठ्याला पण वाटले. तो आपल्या धाकट्या भावाला म्हणाला–"ही सर्व इस्टेट मी घेऊन काय करू? आपण सारखीसारखी वाटून घेऊ."

परंतु धाकटा त्या गोष्टीस कबूल झाला नाही. म्हणाला–"बाबांनी कोणत्या तरी

हेतूनेच असे केले असावे. हे बदलणे बरोबर नाही."

त्याच दिवशी धाकटा भाऊ उदर निर्वाहाच्या शोधार्थ गांव सोडून निघाला. तो एका मोठ्या गावी आला. त्या गावात नुकतेच बांधलेले एक नवीन घर होते. पण त्यात कोणी रहात नव्हते. त्याने गावकऱ्यांना त्याचे कारण विचारले.

गावकरी म्हणाले– "आमच्या राजाने जवळ जवळ लाख रुपये खर्च करून हा वाडा बांधला. थोड्याच दिवसांपूर्वी हा बांधून तयार झाला. परंतु त्या वाड्यात एक भूत येऊन राहू लागले आहे. ते भूत गावकऱ्यांनी पुष्कळदां पाहिले पण आहे. रात्री कोणी त्या वाड्यात पाऊल टाकले तर ते त्याला भेवडावते. म्हणून कोणी वाड्यात पाऊल टाकायला तयार नाही."

"म्हणून राजाने इतका मोठा राजवाडा रिकामा सोडला आहे, म्हणता?" धाकट्या भावाने आश्चर्य प्रगट केले.

"नाही हो, त्या भुताला पळविण्यासाठी राजाने पुष्कळ मंत्रतंत्र करविले. पण काही फायदा झाला नाही. शेवटी राजाने गावभर दवंडी पिटविली की या भुताला जो कोणी पळवून लावील त्याला एक लाख रुपये इनाम दिले जाईल. पण भुतांच्या वाटेला जायचे धाडस कोण दाखवणार, तुम्हीच सांगा." गावकरी म्हणाले.

धाकटा भाऊ राजाकडे गेला व म्हणाला–"महाराज! आपल्या नव्या वाड्यातल्या भुताला पाहण्याची संधी मला एकदा द्यावी. जमल्यास मी त्याला पळवून लावीन."

राजा त्या गोष्टीस कबूल झाला.

त्या दिवशी रात्री धाकटा भाऊ नव्या राजवाड्याचे दार उघडून आत गेला व भुताची वाट पहात बसला.

मध्य रात्रीच्या सुमारास एक पुसट आकृती हवेत तरंगत त्याच्यासमोर आली व तिने धाकट्या भावाला विचारले– "कोण तू?"

"मी कोण हे मागाहून सांगेन. पण प्रथम हे सांग या नव्या वाड्यात शिरून तो बळकावणारा तू कोण?" धाकट्याने निधडेपणे प्रश्न केला.

"मला एका प्रश्नाचे उत्तर हवे आहे. तू उत्तर दिलेस तर मी हा वाडा सोडून निघून जाईन." भूत म्हणाले.

"विचार तुझा प्रश्न." धाकटा भाऊ म्हणाला.

"दोन फूट रुंद व दोन फूट खोल जमीन खणली तर किती माती निघेल?" भुताने विचारले.

धाकटा भाऊ तो प्रश्न ऐकून मोठ्याने ओरडून म्हणाला–"मुळीच निघणार नाही बावा!"

"तू बरोबर उत्तर दिलेस. आतां मी जातो." भूत म्हणाले.

रात्रभर धाकटा मुलगा वडिलांविषयीच्या विचारात गर्क होता. उजाडल्यावर राजाकडे जाऊन म्हणाला–"आपल्या राजवाड्यातल्या भुताला मी पळवून लावले आहे."

राजाने चकित होऊन विचारले–"पळवून लावलेस? ते कसे काय?"

"भूत ज्या कामासाठी तुमच्या वाड्यात येऊन राहू लागले होते ते मी पुरे केले. म्हणून ते स्वतःच निघून गेले." धाकटा भाऊ म्हणाला.

लागोपाठ एक आठवडा राजाच्या आज्ञेने राजाचे नोकर त्या राजवाड्यात रात्री झोपले. आता भूत वाड्यात येत नाही हे जेव्हां नक्की झाले तेव्हां राजाने धाकट्या भावाला एक लाख रुपये बक्षिस म्हणून दिले व त्याला आपल्या दरबारी नोकरी दिली.

एका गावचा पाटील

एका गावी एक पाटील बुवा रहात होते. त्यांना समजूत बेताचीच होती, एका शेतकऱ्याने पाटलांकडे फिर्याद केली की त्याच्या शेतात रोज एक बळू शिरतो व उभे पीक चरतो. काही तरी उपाय करून त्याला पळवून लावावे.

"मी आपल्या नोकराला पाठवून पळवून लावतो, बरं!" पाटील म्हणाले.

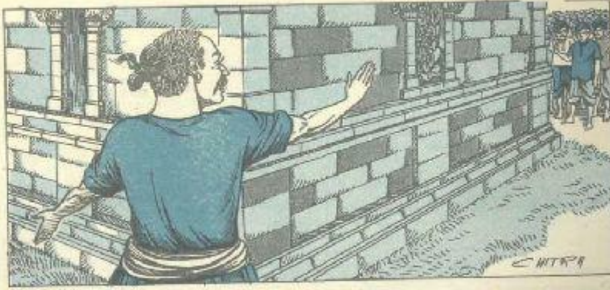
"मला एकच भीती वाटते, त्याने सर्व शेत तुडवून घाण करू नये, म्हणजे झाले." शेतकऱ्याने आपली शंका व्यक्त केली.

गावातली शेतकरी मंडळी परस्परांशी काही तरी बोलून व ठरवून पाटलाकडे येऊन म्हणाली–"पाटील! आपल्या गांवाबाहेरचे सांबाचे देऊळ एक वार भर मागे सरकवले तर बरे होईल."

"अरे त्यात काय मोठेसे? मी शंभर मजूर लावून ते करवितो." पाटील म्हणाले. त्याप्रमाणे त्यांनी शंभर मजूर लावून त्यांना आज्ञा केली–"हे देऊळ एक वार भर मागे सरकवा!" हे आपल्या समक्ष व्हावे असे पाटलांना वाटले. म्हणून आपली जरीची पगडी काढून देवळाच्या मागे ठेवली आणि स्वतः समोरच्या बाजूला येऊन उभे राहिले.

थोडा वेळ देऊळ सरकवण्याचा प्रयत्न करून पाटील बुवा देऊळ किती मागे सरकले हे पाहण्यासाठी देवळा मागे गेले. तेथे त्यांची पगडीच नव्हती. कोणीतरी चोरून नेली होती.

"अरे, अरे, अरे! थांबा, थांबा! माझी पगडी देवळाखाली गेली रे! जितके ढकलायला पाहिजे होते, त्यापेक्षा फुट भर जास्तच ढकललेत तुम्ही!" पाटील म्हणाले.

एका गावी एक भिकारी रहात असे. एकदा त्याने विचार केला की त्याला कोणी शंभर रुपये दिले तर त्याचे दारिद्र्य कायमचे जाईल.

तो विचार एकदा डोक्यात शिरल्यानंतर तो ज्या दारासमोर उभा राही किंवा रस्त्यात त्याला जो कोणी भेटे त्याच्याजवळ शंभर रुपया मागू लागला. खूळबीळ तर नाही लागले बिचाऱ्याला, असे काहीं जणांना वाटले. कारण पूर्वी त्याच्या हातावर कोणी एक पैसा ठेवला की त्यात तो खूष होऊन सलाम करून पुढे जाई.

सर्व त्याची थट्टा उडवू लागले तेव्हां ते गाव सोडून तो दुसऱ्या गावी निघाला.

जात असता त्याला दूरून पुष्कळशी घरे दिसली. वाटेत त्याला जो कोणी भेटे त्याला तो त्या गावाचे नाव विचारी.

'विचित्रपूर' असे उत्तर त्याला मिळे.

या गावी कोणत्या विचित्र गोष्टी घडतात बुवा? पाहिले पाहिजे असा विचार करून तो भिकारी त्या गावाकडे वळला. शेतात काम करणाऱ्या एका शेतकऱ्याने त्याला हाक मारून विचारले–"त्या गावी चालला आहेस का?"

भिकारी म्हणाला–"होय, कां?"

"वाटेत तुला एक बाई डोक्यावर एक टोपली घेऊन येत असलेली भेटेल. तिला सांग, तुझा नवरा सांप चावून मेला. त्याला न्याहरी घेऊन जायची जरूर नाही." शेतकरी म्हणाला.

भिकारी होकार देऊन पुढे निघाला.

शेतकऱ्याने सांगितल्याप्रमाणे एक बाई डोक्यावर एक टोपली घेऊन येत असलेली भेटली. भिकारी तिला थांबवून म्हणाला–"बाई, तुमचा घरधनी साप चावून मेला. न्याहरी घेऊन जाण्याची गरज नाही."

श्री. ना. रा. गांवकर

भिकारी जे म्हणाला ते ऐकून ती बाई परतली. ती मुकाट्याने, आरडा ओरडा केल्याशिवाय परत कशी काय गेली, हे पाहून भिकाऱ्याला आश्चर्य वाटले.

भिकारी त्या गावी पोचल्यावर एका गल्लीतून जात असता त्याला एक वृद्ध मनुष्य ओटयावर बसलेला दिसला. भिकाऱ्याला वाटले, हा मनुष्य आपल्याला शंभर रुपये कदाचित देऊ शकेल. त्याने त्याच्याजवळ शंभर रुपये मागितले पण तो वृद्ध काही बोलल्या शिवाय उठून घरात गेला आणि एका पिशवीत शंभर रुपये घेऊन आला आणि भिकाऱ्याला ती पिशवी दिली. ती गोष्ट पण भिकाऱ्याला विचित्र वाटली.

"कायरे तू विचारात पडल्यासारखा दिसतो आहेस. विचार, कोणती शंका तुझ्या मनात आली ती!" तो वृद्ध म्हणाला.

"या गांवात मला सर्व विचित्रच दिसते आहे. एका बाईला ती न्याहरी घेऊन शेत जात असता मी म्हटले की तिचा नवरा साप चावून मेला आहे; पण ती बाई रडली नाही व शांतपणे परत फिरली. मी आपणांजवळ शंभर रुपये मागितले व आपण माझे नावगाव मुद्धा न विचारता पैसे आणून दिलेत. हे विचित्र वागणे नाही का? हीच शंका माझ्या मनात होती." भिकारी म्हणाला.

तो वृद्ध म्हणाला–"तुझे बोलणे ऐकल्या-वर मला पण आतां एक शंका वाटू लागली आहे की मी उद्या तुझ्याकडे हे पैसे परत मागितले तर तू काय उत्तर देशील नकळे." असे सांगून भिकाऱ्याच्या हातातली पैशांची ती पिशवी त्याने परत घेतली.

भिकाऱ्याने विचार केला की मूर्खपणाने विचारलेल्या प्रश्नाचा हा परिणाम झाला. मला हा चांगला धडा मिळाला.

पडकें देऊळ

[१७]

[पडक्या देवळाचा पुजारी आपला नोकर नागगिधाड याच्या मदतीने नागमल्लीला उचलून घेऊन पळून गेला. जंगलात, पुजाऱ्याला घोडा विकून त्याला मदत करणाऱ्या चोरांना पाहून शिखीमुख त्यांच्या पाठोपाठ निघाला. जिवाजी व नागनायक लट्ठूसिंह त्या खोऱ्यात आले. त्यांनी दूर शिट्टी वाजलेली ऐकली. पुढे–]

जिवाजी मशालीच्या उजेडाकडे क्षणभर पहात उभा राहून आपल्या अनुयायांना म्हणाला–"हा मशालधारी कोण असावा बरे? ही शिट्टी ओळखीची, पूर्वी ऐकल्यासारखी वाटते."

शबर अनुयायांपैकी एक जण म्हणाला–"धनी! ती मशाल ज्या जागी आहे तेथेच गोंडनायकाची आराम करण्यासाठी तयार केलेली एक झोपडी आहे. आज संध्याकाळी मी त्याच बाजूने आलो त्यावेळी तेथे कोणी नव्हता."

त्याच वेळी ज्या बाजूने शिट्टीचा आवाज ऐकू आला होता त्या बाजूला कोणीतरी मशाल हालवून स्वतःकडे येण्यासाठी खूण करीत असल्यासारखे जिवाजीला वाटले. या खेपेस आणखी जोराने शिट्टीचा आवाज ऐकू आला. जिवाजीने लट्ठूसिंहाचा सल्ला घेतला व आपल्या अनुयायांना म्हणाला–

"तो कोणी का असेना, तो आपल्याला बोलावीत आहे, खास! चला जवळ जाऊन पाहू तर या!"

जिवाजी आपल्या अनुयायांसह व लट्ठूसिहाबरोबर तेथे येऊन पोंचला तेव्हां तो शिट्टी वाजविणारा शिट्टी वाजविणे बंद करून आत गेला. जिवाजीने झोपडीच्या दरवाज्याजवळ जाऊन पाहिले, बांबूच्या कामटीचे दार बंद होते. खिडकीतून मशालीचा उजेड बाहेर पडत होता.

जिवाजीने दार हालवून विचारले– "कोण आहे आत? उघड दरवाजा!"

परंतु आंतून काहीच उत्तर आले नाही. तेव्हां जिवाजीने जोराने दार ढकलले. दार उघडले व उघडण्याचा मोठा आवाज झाला. झोपडीत एका चौकीवर पडक्या देवळाचा पुजारी बसला होता. जिवाजीला आत आलेला पाहून तो मिस्किलपणे हसून म्हणाला–"अस्सं! सर्व रानटी जातीचे नायक एकत्र होऊन मला भेटायला आले आहेत वाटते? मग मला तुमचे सर्वांचे स्वागत केलेच पाहिजे. यावं, यावं."

पुजाऱ्याची ती हिंमत व धाडस पाहून जिवाजी चकित झाला. नागनायक लट्ठूसिंह हुंकारून आपली तलवार उपसून पुजाऱ्यावर झडप मारण्यास तयार झाला.

जिवाजीने त्याच्या खांद्यावर हात ठेवून त्याला थांबायला सांगितले. म्हणाला– "अशी घाई नको करूस! हाती आलेला हा दुष्ट आपल्या हातांतून सुटणे शक्य नाही."

जिवाजीने समजावून सांगितल्यावर लट्ठूसिंहाने तलवार म्यानेत ठेवली. त्याचे डोळे निखाऱ्यांसारखे लालबुंद झाले होते. संधी मिळायची खोटी पुजाऱ्याच्या देहाच्या ठिकऱ्या उडवायला जणुंकांहीं तो तयार होता.

जिवाजी पुजाऱ्याच्या थोडा जवळ जाऊन म्हणाला–"तू आमचे सर्वांचे जे नुकसान केले आहेस आणि आम्हां सर्वांना जो त्रास दिला आहेस, ते सर्व तर आहेच आहे, तू नागनायक लट्ठूसिंहाच्या मुलीला पळवून घेऊन आला आहेस. दुष्टा! असे असून ही तुला इतक्या निधडकपणे इकडे आमच्यासमोर बसलेला पाहून आम्हांला आश्चर्यच वाटते."

त्यावर पडक्या देवळाचा पुजारी खोड-साळपणाने हसून म्हणाला–"तू लट्ठूसिंहा-हून अक्कलवान दिसतो आहेस तर! मला वाटते की आतांपर्यंत तुला माझ्या शक्ती-सामर्थ्याची पुरेपूर कल्पना आली असावी."

पुजाऱ्याचे ते राक्षसी हास्य आणि त्याच्या बोलण्यातली ती हेटाळणी पाहून क्रोधाने जिवाजीचे सर्व अंग थरथर कापू लागले. त्याने दोन्ही हातांनीं पुजाऱ्याची मान धरून त्याला धक्के दिले आणि दर-डावून म्हणाला–"चोरा! माझ्यासमोर तुझ्या या माकडचेष्टा चालणार नाहीत. लक्षात ठेव. बोल, कोठे ठेवले आहेस नाग-मल्लीला?"

पुजारी उत्तरादाखल काही बोलणार होता. परंतु जिवाजीने त्याचे नरडे असे

आवळले होते की त्याचे डोळेच बाहेर आले. जिवाजीने विचार केला की त्या मूर्खाचा जीव घेण्यापूर्वी नागमल्ली कोठे आहे हे कळले पाहिजे. म्हणून त्याने पुजाऱ्याच्या गळ्याची पकड थोडी सैल केली.

पुजारी दोन्ही हात आपल्या मानेवर फिरवीत पिसाळल्यासारखा ओरडला– "जिवाजी! शेवटी तू रानटी जातीचा आहेस हे आपल्या वर्तनाने सिद्ध केलेस. तुझ्या मित्राच्या पोरीला मी उचलून घेऊन आलो होतो तरी तुम्हांला मीच स्वतः इकडे कां बोलाविले ही साधी गोष्ट तुमच्या डोक्यात

शिरली नाही असे दिसते. आणखी एक गोष्ट. पडक्या देवळाच्या पुजाऱ्याचा पादस्पर्श सोडून त्याच्या अंगाच्या इतर कोणत्याही अवयवाला स्पर्श करण्याचे धाडस आजवर कोणी मानवाने दाखविले नाही. अशा माझ्या या पवित्र अंगाचा उच्च भाग माझ्या मानेचा स्पर्श करून तू स्वतःच्या व आपल्या कुळाचा सर्वनाशाला स्वतःच बोलावणे दिले आहेस."

"तुझी ही वटवट पुरे कर आणि प्रथम नागमल्लीला कोठे ठेवले आहेस हें सांग. सांगितले नाहीस तर मी तुझ्या या पापी शरिराला स्पर्शदेखील करणार नाही. माझा हा कुत्रा, त्याला जेव्हां जेव्हां भूक लागेल तेव्हां तेव्हां लचके तोडून आपली भूक भागवेल." जिवाजी म्हणाला.

'कुत्रा' शब्द तोंडातून निघताच जिवाजी जवळ जाऊन जणुकाही त्याची काय आज्ञा होते आहे, हे कळावे म्हणून जिवाजीच्या तोंडाकडे पाहू लागला. जिवाजी कुत्र्याच्या तोंडाला व पाठीला हाताने कुरवाळून म्हणाला–"या दुष्टाचे सर्व अंग विषारी आहे. तू घाईत आपला जीव धोक्यात टाकशील! थांब जरा!"

"जिवाजी! मी हा अपमान गिळून स्वस्थ बसाणारा नाही. तुझ्या भल्यासाठी म्हणून एक गोष्ट सांगायला मी स्वतः होऊन आपला जीव धोक्यात घातला. पण तुझे हे वर्तन पाहून मी काहीच बोलू इच्छित नाही. मी येतो." असे म्हणत पुजारी उठून उभा राहला.

तो पर्यंत आपला राग आवरून एका बाजूला उभा असलेला लट्ठूसिंह झडप घातल्यासारखा पुजाऱ्याला दोन्ही हातांनी वर उचलून त्याला जमिनीवर आपटून ठार करणार, इतक्यात जिवाजीने पुढे जाऊन लट्ठूसिंसाच्या हातात तडफडणाऱ्या पुजाऱ्याची कंबर धरून त्याला खाली उतरविले व म्हणाला–"लट्ठूसिंह! थांब! पहिल्याने नागमल्ली कोठे आहे हे कळू दे. त्यानंतर तुला जे पाहिजे ते कर!"

पडक्या देवळाचा पुजारी त्या अनपेक्षित प्रसंगामुळे घाबरून जाऊन पण स्वतःला सावरून थरथर कापत म्हणाला–"तुम्ही इतके मूर्ख आहां हे मला प्रथमच कळले असते तर मी इकडे आलोच नसतो. मी सरळ हिमालयात निघून गेलो असतो. बाकी, नागमल्लीचा जीव किती धोक्यात पडला आहे, याची कल्पना तुम्हांला काय असणार? तुमच्या सारख्या मूर्खांचा जीव घेण्याच्या कामी मी आपल्या मंत्रशक्तीचा अपव्यय करण्याइतका मूर्ख नाही. येथे मला मरण आले तर दुसऱ्या क्षणाला नागमल्लीच्या अंगाची शकले, नव्हे चिंधड्या उडतील, समजलात काय? मी या सर्वाची व्यवस्था करून आलो आहे."

पुजाऱ्याचा धूर्तपणा जिवाजी व लट्ठूसिंहाच्या चांगला लक्षात आला. इकडे पुजाऱ्याच्या जिवाचे काही बरे वाईट झाले तर त्याचे साथी व नोकर तिकडे नागमल्लीचा वध करतील.

"पुजारड्या! कळला मला तुझा सर्व कावेबाजपणा! ठीक! तुझ्या जिवाला येथे कोणत्याहि प्रकारचा धोका किंवा अपाय

नाही, चालता हो आपल्या वाटेनें, परंतु तू नागमल्लीला कोठे ठेवले आहेस हे सांग!" जिवाजी दरडावून म्हणाला.

"नागमल्लीला असे सहजी तुम्हांला सोपवायचे असते तर मी स्वतः तुम्हांला भेटायला इतका दूर येण्याचे कारणच काय? मला काय वेड लागलं आहे? विक्रमकेसरीने जी ताडपत्रे तुला आणून दिली आहेत ती आणून मुकाट्याने मला दिलीस तर नागमल्ली जिवंत तुमच्याकडे परत येईल. नाही तर उद्यां सूर्योदयाच्या वेळी तिचे प्रेत त्या डोंगराच्या वळणावर पिंपळाला टांगलेले दिसेल." पुजारी धमकावीत म्हणाला.

"ठीक, मी तुला ती ताडपत्रे मागवून देतो. पण तू नागमल्लीला सोडशील याचा काय विश्वास?" जिवाजीने विचारले.

"मी रानटी जातीचा नाही, देवीचा भक्त आहे. देवीचा भक्त कधी दिलेले वचन मोडीत नाही. त्या ताडपत्रांची पिशवी उजाडण्यापूर्वी त्या पिंपळाच्या फांदीला टांगलेली असली पाहिजे. माझ्या शिष्याच्या हाती ती येताच नागमल्ली तुम्हांला येऊन भेटेल." पुजारी स्पष्ट आवाजात म्हणाला.

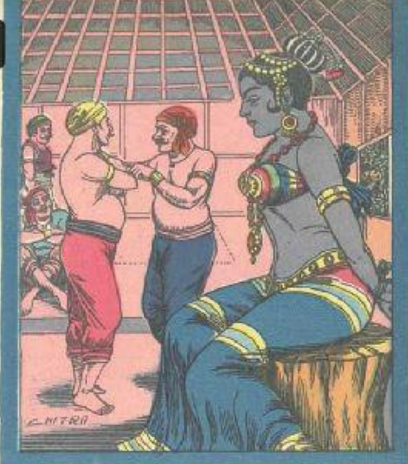
"तू बोललास त्यावर कायम राहशील-ना?" जिवाजीने विचारले.

"या निरर्थक प्रश्नाचे उत्तर मी पहिल्यानेच दिले आहे. आणखी अर्ध्या तासात मी ठिकाणावर पोचलो नाही तर नागमल्लीचे प्रेत पिंपळाला टांगलेले असेल. ठीक, येतो तर मी! सूर्योदयापूर्वी.........लक्षात असू द्या!" असे म्हणत पुजारी झोपडीतून बाहेर निघाला व काळोखात दिसेनासा झाला.

पुजारी निघून गेल्यावर जिवाजी लट्ठूसिंहाला म्हणाला–"शेवटी या पाताळयंत्री पुजाऱ्याने आपली मान खालीच केली. नागमल्लीच्या जिवापेक्षा ताडपत्रे ज्यास्त किमतीची नाहीत. परंतु मला दुःख वाटते आहे ते या गोष्टीबद्दल की माझ्या जुन्या मालकाच्या मुलाने जी ताडपत्रे आपल्या प्राणापेक्षा जास्त मूल्यवान म्हणून माझ्याकडे सुरक्षित राहतील यासाठी दिली होती, त्यांचे मी रक्षण करू शकलो नाही." असे म्हणत दरवाज्याजवळ उभा असलेल्या विक्रमकेसरीकडे वळून जिवाजी म्हणाला–"काय म्हणतोस विक्रम! तू एक शब्ददेखील बोलला नाहीस?"

"तुम्ही वडीलधारी मंडळी बोलत असतां लहान तोंडी मोठा घास घेणे मला गैर वाटले. नागमल्लीचा जीव वांचविण्यासाठी ती ताडपत्रे गेली तरी चालतील, असे मला देखील वाटते. नागमल्ली सुरक्षित परत आल्यावर ती ताडपत्रे परत मिळविण्यासाठी त्या पुजाऱ्याचा पाठलाग आपणांला करतां येईल." विक्रमकेसरी म्हणाला.

"तू तरुण आहेस, पण पोक्त माणसांसारखा बोललास." अशी विक्रमकेसरीला शाबासकी देत जिवाजीने आपल्या अनुचर शबरांना लवकर जाऊन ताडपत्रांची पिशवी घेऊन यायला पाठविले.

तिकडे शिखीमुख मांजराच्या पावलाने चोरांच्या पाठोपाठ जात त्यांच्या घरापर्यंत पोंचला. चोरांनी दार वाजवल्याबरोबर दार उघडले गेले. शिखीने झोपडीलगतच्या झाडांच्या आडून खिडकीतून आत पाहिले. त्याला मशालींच्या उजेडात दोनचार आणखी चोर दिसले. नागमल्ली भिंतीला टेकून एका बाकावर बसली होती. तिचे दोन्ही हात दोरीने घट्ट बांधलेले होते.

ते दृश्य पाहून शिखीमुखचे सर्वांग खालपासून वरपर्यंत एकदा हादरले. त्या दुष्टांची डोकी उडवावी असे त्याला वाटले. परंतु लगेच तशी घाई करणे त्याच्या व नागमल्लीच्या जिवाला धोक्याचे आहे, हे त्याने ओळखले. म्हणून दुसरा विचार त्याच्या

मनात आला, लवकर जाऊन विक्रमकेसरी व इतर शबर अनुचरांना मदतीला बोलावून घेऊन यावे आणि झोपडीला वेढा घालून पुजाऱ्याच्या या अनुचरांचा वध करून नागमल्लीला सोडवून न्यावे.

त्याच वेळी त्याच्या मनात आणखी एक विचार आला' तो दुष्ट पुजारी आणि त्याचा नोकर तो नागगिधाड कोठे बरे असतील? पुजारी नागमल्लीला या चोरांच्या हाती देऊन स्वतः ब्रह्मपुत्र नदीच्या खोऱ्यात पळून तर गेला नसेल?

विचार करीत वेळ घालविणे त्याला बरे वाटेना. तो खिडकीसमोरून बाजूला होऊन झाडीतून वाट काढीत पाऊलवाटेवर आला. त्याच वेळी त्याला घोड्याच्या टापांचा आवाज ऐकू आला. शिखीमुख लगेच रस्त्याच्या बाजूच्या झाडीत लपला. इतक्यात एका झाडाआडून नागगिधाड धावत पुढे येऊन ओरडला–"कोण तिकडे? झाडीच्या आड कोण लपला आहे?"

शिखीमुख धोक्याचा प्रसंग ओळखून थोडा आणखी दूर निघून गेला. त्याचवेळी तेथे पुजारी भरधाव घोड्यावरून आला आणि रागाने म्हणाला–"कोण आहे रे, नागगिधाडा! कशाला उगीच कंठशोष करतो आहेस? शत्रूला आपल्या झोपडीचा पत्ता लागावा म्हणून?"

"नाही, पुजारी धनी! झाडीच्या आड पावले वाजल्याचे ऐकले." नागगिधाड घाबरत म्हणाला.

"तो आवाज बाहेर नाही, तुझ्या टकलीत होतो आहे. मी कितीदा बजावले तरी तुझी ताडी सुटत नाही. बरे तर, आवाज कोठून आला, नीट पाहून लककर ये." असे सांगून पुजारी घाई घाईने निघून गेला.

नागगिधाड आपला भाला घेऊन शिखी-मुखचा माग घेत झाडीत शिरला.

(पुढील गोष्ट पुढील अंकी)

इलाज

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही, तो झाडाजवळ गेला, प्रेत खांद्यावर काढून घेतले व नेहमीप्रमाणे मौनपणे स्मशानाच्या दिशेने निघाला. तेव्हां प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला–"राजा, काही शक्ती अशा असतात की त्यांचा इतरांना फायदा होतो. पण त्यांचा वापर करणाऱ्याचे नुकसानच होते. त्याचे उदाहरण म्हणून मी तुला सुमंत नावाच्या माणसाची गोष्ट सांगतो. तुला आपला श्रम थोडा का होईना हलका वाटेल." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

कामाख्या नगराचा कामपाल नावाचा राजा एकदा भयंकर चर्मव्याधीने आजारी पडला. त्याने अनेक प्रकारे औषधपाणी केले पण काही उपयोग झाला नाही. उलट त्याचा आजार वाढतच गेला. त्या काळजीने कामपाल अशक्त होत

गेला. म्हणून राजाने अशी दवंडी पिटविली की जो कोणी राजाचा आजार बरा करील त्याला अर्धे राज्य दिले जाईल.

ते कळल्यावर शेजारच्या वंगदेशातील सुमंत नांवाचा एक वैद्य कामाख्या नगरी आला व राजाच्या रोगाची परीक्षा करून म्हणाला–"महाराज! मी लवकरच तुमचा आजार बरा करतो."

"किती दिवस इलाज चालू ठेवावा लागेल? औषधे कशी काय घ्यावी लागतील? हे मला आगाऊ कळलेले बरे." कामपाल राजा वैद्याला म्हणाला.

"आपल्याला औषध घ्यावेच लागणार नाही. मी सांगितल्याप्रमाणे विशिष्ट प्रकारचा व्यामाम मात्र करावा लागेल. तो सुद्धा फक्त एकदाच दुसऱ्याच दिवशी आजाराचे चिन्हसुद्धा राहणार नाही." सुमंत म्हणाला.

कित्येक दिवस निरनिराळ्या प्रकारची औषधे घेऊन जो आजार बरा झाला नाही तो असा एका दिवसात कसा काय बरा होणार बुवा? राजाला थोडे आश्चर्यच वाटले. तरी राजाने सुमंतला विचारले–

"वैद्यबुवा! तुम्ही म्हणालात तो व्यायाम मी केव्हां करावयाचा?"

"उद्या सकाळीच मी आपल्या दर्शनाला येईन. तेव्हां तो व्यायाम मी सांगितल्याप्रमाणे केलात म्हणजे झाले." असे सांगून सुमंत निघून गेला.

त्याच दिवशी सुमंतने एका सुताराला बोलावून एक लाकडी गदा तयार करविली. गदेची मूठ आंतून पोकळ ठेवविली आणि त्या पोकळ जागी त्याने कसले तरी औषध भरून ठेवले. ती गदा घेऊन सुमंत दुसऱ्या दिवशी राजाकडे आला आणि म्हणाला–"महाराज! ही गदा घेऊन व्यायाम करावयाचा आहे." राजाने गदा घेऊन सुमंतने सांगितल्याप्रमाणे गदा फिरवून व्यायाम केला. थोड्या वेळाने राजाच्या सर्वांगातून घामाच्या धारा वाहू लागल्या.

"आता आपण थांबावे महाराज!" सुमंत राजाला म्हणाला. नंतर त्याने राजाला स्नान करायला सांगितले. स्नान झाल्यावर त्याने राजाला स्वस्थ झोपायला सांगितले. थोड्याच वेळाने राजाला स्वस्थ झोप लागली. दुसऱ्या दिवशी उजाडेपर्यंत जगात काय घडले हे देखील त्याला कळले नाही. त्याची झोप मोडली तेव्हां अंगावर त्याला एकदेखील फोड किंवा फोडाचा वण दिसला नाही. राजाचे सर्व अंग सोन्यासारखे चकाकत होते. पुनर्जन्म झाल्यासारखे त्याला वाटले.

दुसऱ्या दिवशी राजाने सुमंतला दरबारात बोलाविले व म्हणाला–"वैद्यबुवा! तुमचा इलाज अपूर्व आहे! तुम्ही साक्षात् धन्वंतरी दिसता. औषधाशिवाय तुम्ही माझा आजार बरा केलात. तुमच्या या औषधाचे गुपित आम्हांला सांगता का?"

"महाराज! काल आपण व्यायामासाठी जी गदा घेतली होती तिच्या मुठीत मी औषध भरून ठेवले होते. ते तुमच्या हाताला लागून सर्वांगात पसरले व घामाच्या रुपाने सर्व शरिरातले रोगाचे

जंतू बाहेर आले. अशा तऱ्हेने तुम्ही चांगले बरे झालात. अशा जालिम औषधाचा प्रयोग मी अन्य प्रकारे करविला असता तर आपल्या प्राणावरच बेतले असते." सुमंत म्हणाला.

"शाबास! तुम्ही काय वाटेल ते मागून घ्यावे. मी, माझा आजार दूर करणाऱ्याला अर्धे राज्य देईन असे जाहीर केले होते. पाहिजे असेल तर मी आपले अर्धे राज्य द्यायला तयार आहे." राजा म्हणाला.

"महाराज! मी या जगात एकटा आहे. अर्धे राज्य घेऊन काय करू? आपली कृपा असली म्हणजे पुरे. या व्यतिरिक्त मला कोणत्याहि असली वस्तूची गरज नाही." नम्रपणे सुमंत म्हणाला.

राजाने सुमंतला आपला एक अंगरक्षक म्हणून नेमले आणि त्याला स्वतःच्या भावासारखा वागवू लागला.

असाच काही काळ लोटल्यावर एकदां राजाचा मंत्री राजाला एकांतात भेटून म्हणाला–"महाराज! एक सूचना करावी म्हणतो."

"बोला ना!" राजा म्हणाला.

"एका सामान्य वैद्याला असे डोक्यावर चढवून घेणे धोक्याचे आहे. त्याला तांबडतोब निरोप द्यावा." मंत्री म्हणाला.

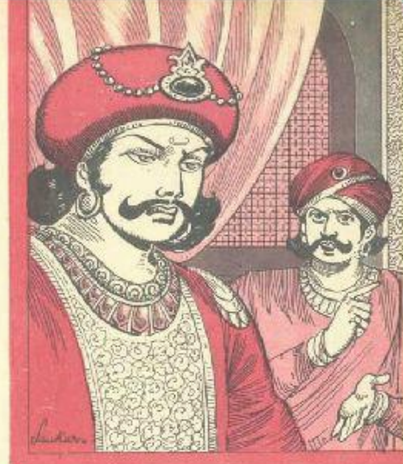
"तुमच्या या सूचनेचा अर्थ काय, मला नाही कळले. त्याचे माझ्यावर जे उपकार आहेत त्यांची फेड या आयुष्यात करणे मला शक्य नाही. म्हणून असला सल्ला किंवा सूचना करण्याची तसदी यापुढे घेऊ नका." राजाने मंत्र्याला बजावले.

आणखी काही दिवसांनी मंत्र्याने राजाला पुन्हां तोच सल्ला दिला.

"तुम्हांला सुमंतचा एवढा हेवा कशासाठी वाटतो, कळत नाही. त्याने तुझे काय वाईट केले?" राजाने मंत्र्याला विचारले.

"त्याने माझे काही एक वाईट केले नाही. त्याच्यामुळे आपला जीव पुढे कधी धोक्यात पडू नये, एवढेच मला वाटते. आपण या राज्याचे प्रजावत्सल महाराज आहां. आपल्या जिवावर काही अनपेक्षित संकट आले तर आपली प्रजा असहाय व पोरकी होईल. ज्या वैद्याने आपला तो भयंकर आजार इतका सहज बरा केला तो इतक्याच सहज रीत्या विषप्रयोग करून आपला जीव घेणार नाही कशावरून? आज त्याची वागणूक ठीक आहे. पण उद्या त्याच्या मनात आपले सर्व राज्य बळकावण्याची इच्छा उत्पन्न झाल्यास आश्चर्य नाही. आपल्या एखाद्या शत्रूने त्याला स्वतःकडे वळवून आपले राज्य जिंकण्याचा प्रयत्न केल्यास त्यात नवल वाटण्यासारखे काही नाही. आपण स्वतःच विचार करून पहावा. आपला मंत्री म्हणून आपणांला सावध करणे माझे कर्तव्य आहे." मंत्री म्हणाला.

मंत्री म्हणाला ते सर्व पटले नसले तरी मंत्री आपल्या हितासाठीच हे सांगत आहे त्यात तथ्यांश पण थोडासा आहे व असे राजाला वाटले. राजाचा सुमंतवर इतका विश्वास होता की त्याने मनात आणले

असते तर राजाचा वध करणे त्याला अशक्य नव्हते. राजाने त्याला अर्धे राज्य देऊ केले तरी त्याने ते स्वीकारले नाही. परंतु पुरे राज्य बळकावण्याची संधी मिळाल्यावर तो आपला जीव घेणार नाही कशावरून. राजाच्या मनात संशयाने घर केले.

एकदा संशयाला जागा मिळाल्यावर सुमंतच्या प्रत्येक कामाबद्दल राजाला शंका येऊ लागली. आजपर्यंत त्याला स्वतःच्या अंगरक्षकाच्या जागी नेमून तसे सबळ कारण काही नसता त्याला त्या जागेवरून काढणे पण राजाला रास्त वाटेना. त्याला काही कारणाशिवाय काढून लावणे धोक्याचे आहे

आणि त्याला शत्रू म्हणून बाहेर काढणे त्याहून जास्त धोक्याचे आहे.

म्हणून राजाने सुमंतचा वध करून त्याचा काटा दूर करण्याचे मनाशी ठरविले. राजाने त्यासंबंधी मंत्र्याचा सल्ला विचारला तेव्हां मंत्री म्हणाला–"महाराज! सुमंतला मंत्रविद्या प्राप्त आहे. म्हणून आपण त्याला जी शिक्षा द्यावयाची असेल ती पूर्णपणे गुप्त असू द्यावी. आपल्या हितासाठी व राज्याच्या हितासाठी तसे करणे आवश्यक आहे."

त्या दिवशी मध्य रात्रीच्या सुमारास राजाने आपल्या शिपायांना पाठवून सुमंतला समोर हजर करण्यास सांगितले. सुमंतने चकित होऊन मध्यरात्रीच्या वेळी असे अचानक बोलावण्याचे कारण राजाला विचारले.

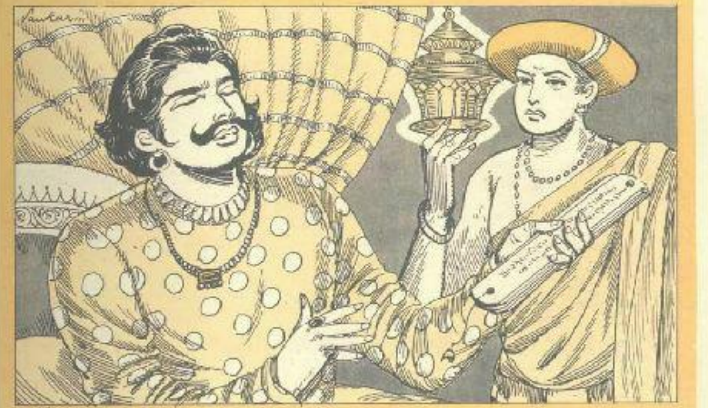
"मी तुला शिरच्छेदाची शिक्षा देत आहे." राजा म्हणाला.

"मी असा कोणता राजद्रोह केला महाराज? एवढी मोठी शिक्षा द्यायला काही कारण असेलच की नाही?" सुमंतने विचारले.

"तू माझ्याशी जो द्रोह करणार आहेस त्याबद्दल ही शिक्षा आहे. सर्वांची नजर चुकवून तू माझ्या शरिरावर या पूर्वी जसा औषधाचा प्रयोग केला होतास तसा विषाचा प्रयोग तुला करता येईल. तुझ्यामुळे कोणत्या क्षणी माझ्यावर कशाप्रकारचे संकट येईल हे सांगता येणार नाही. म्हणून तुझा शिरच्छेद झालातरच मला सुखाने झोपता येईल." राजाने मनात होते ते ओकून टाकले.

"मी जिवंत राहणे आपल्या जिवाला धोक्याचं आहे असं आपल्याला वाटत असेल तर मी आनंदाने आपल्या प्राणाची आहुती द्यायला तयार आहे. पण मी मेल्यावरदेखील आपल्याला माझ्या मंत्राचा उपयोग होईल असे काही तरी करण्याची इच्छा माझ्या मनात आहे. माझ्या घरी जुन्या ताडपत्रांचे एक गाठोडे आहे. त्यात एक मंत्र लिहून ठेवलेला आहे. माझा शिरच्छेद केल्यावर आपण त्या मंत्राचा प्रयोग करून काही प्रश्न विचारलात तर माझे कापलेले डोके त्या प्रश्नाचे बरोबर उत्तर देईल." सुमंत म्हणाला. राजाला मंत्र शिकून घेण्याचा लोभ झाला. सुमंतच्या असामान्य शक्तीवर राजाचा विश्वास बसलेलाच होता. म्हणून राजा म्हणाला–"तरमग तो ग्रंथ आणून दे."

आपण आपल्या शिपायांबरोबर मला आपल्या घरी पाठवावे, मी तो ताडपत्रांचा ग्रंथ हुडकून आणून देतो." सुमंत म्हणाला. राजाने ते मान्य केले. सुमंतने राजाच्या शिपायांबरोबर आपल्या घरी जाऊन ताडपत्रांचा ग्रंथ काढला व प्रत्येक ताड-पत्राला विष लावून ठेवले. त्याने हे सर्व केले त्यावेळी शिपाई बाहेर उभे होते. तो ग्रंथ घेऊन सुमंत राजाकडे परत आला आणि म्हणाला–"महाराज! हा ग्रंथ हुडकून काढायला थोडा उशीर झाला त्याबद्दल क्षमा करावी. हाच तो ग्रंथ. आपण स्वच्छ हात धुवून यावे. आपण एकेक ताडपत्र उचलून वाचीत जावे. बिसाव्या पानावर तो मंत्र आहे."

राजा लगेच हात धुवून आला. परत आल्यावर प्रत्येक पान वाचीत उलटू लागला. दहावे पान उलटू लागला तेव्हांच त्याला आतून नाड्या ओढल्यासारखे वाटू लागले. विसाव्या पानावर बोट पडतांच राजा एकदम घेरी आल्यासारखा बेशुद्ध होऊन पडला आणि तत्काळ मरण पावला.

सुमंत राजाच्या खोलीतून बाहेर आला आणि शिपायांना म्हणाला–"महाराजांना झोप लागली आहे. मी उद्यां महाराजांच्या दर्शनास येईन." असे सांगून तो निघून गेला. उजाडण्यापूर्वी तो कामाख्या राज्याच्या हद्दीबाहेर पोचला होता.

वेताळ येथवर गोष्ट सांगून म्हणाला–"राजा! कामपाल राजाच्या मृत्यूला जबाबदार कोण? राजाच्या मनांत संशय उत्पन्न करणारा मंत्री की सुमंत?- या प्रश्नाचे समाधान कारक उत्तर माहीत असून तू दिले नाहीस तर तुझ्या डोक्याची शंभर शकले होऊन तुझ्याच पायावर लोळू लागतील."

विक्रमार्क म्हणाला–"त्याच्या स्वतःच्या जिवाला धोका आहे हे कळेपर्यंत सुमंतची स्वामिभक्ति अढळ होती. म्हणून तो दोषी किंवा अपराधी ठरत नाही. मंत्र्याचा सुद्धा त्यात काही दोष नव्हता असेच म्हणावे लागेल. कारण त्याने राजाच्या हिताची गोष्ट म्हणून राजाला सावध रहायला सांगितले होते त्याचा तो सल्ला गैरवाजवी म्हणता येणार नाही. परंतु मंत्र्याने सावध केले असून ही राजाने स्वतःचे मरण, केवळ मंत्र शिकून घेण्याच्या मोहाला बळी पडून स्वतःवर ओढून घेतले. मंत्र्याचा सल्ला मान्य करून त्याने लगेच सुमंतचे डोके उडविले असते तर त्याला असे मरण आले नसते."

अशाप्रकारे राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेताबरोबर अदृश्य होऊन झाडाला लोंबकळू लागला. (कल्पित)

ठरविले. थोड्या वेळाने त्या झोपडीत एक म्हातारा व एक म्हातारी आले.

"मी फार दुरून दमून भागून आलो आहे, जेवायला वाढता का?" सुमंगने विचारले.

"बरं वाढते हो!" म्हातारी सैपाकघरात जाताना म्हणाली.

"सैपाक करणारी मुलगी कोण? तुमची मुलगी की नात?" त्याने म्हाताऱ्याला विचारले.

म्हाताऱ्याचा चेहरा एकदम पांढरा फट्ट झाला. म्हणाला–"आम्ही या घरात फक्त दोघेच आहो, बाळ!"

"तुम्ही कोणत्या तरी भीतीने खोटे बोलतां आहां. मी त्या मुलीला पाहिले आहे. तिच्याशी लग्न करण्याच्या हेतूने विचारले होते मी. कोणी भिकारी नका समजू मला. खरे काय ते सांगा." सुमंग म्हणाला.

"तू जी मुलगी म्हणतोस तिला आम्ही कधी पाहिले नाही." म्हातारा म्हणाला.

"तर मग तुम्ही दोघे बाहेर गेला होतां तेव्हां सैंपाक कोणी केला? सैपाक करणारी ती कोण?" सुमंगने विचारले.

"ते आम्हांला सुद्धा आजपर्यंत कळले नाही. रोज झोपून उठण्यापूर्वी किंवा

लग्नाला योग्य मुली होत्या. पण सुमंगला एकदेखील पसंत पडली नाही.

आठदहा दिवस प्रवास करीत गेल्यावर एकदां दुपारी तो भिल्लांच्या एका वस्तीत येऊन पोचला. त्या वस्तीत दहाबाराच झोंपड्या होत्या. वस्तीतले लोक बाहेर कामाला गेले होते. सुमंगने खिडकीतून एका झोपडीत डोकावून पाहिले, एक तरुण मुलगी एकटी बसून सैपाक करीत होती. या पृथ्वीच्या पाठीवर इतक्या सुंदर मुली-सुद्धा असू शकतात, हे त्याला स्वप्नातदेखील कधी वाटले नव्हते. कारागिराने तासून सुलाखून जणुकाही नुकतीच घडवलेली एक सुंदर मूर्ती होती ती झोपडीतल्या झोपडीत तिला फिरतांना पाहून सिरपूरच्या राजा-कडल्या नर्तकी त्याला आठवल्या. लग्न करायचे ते हिच्याशीच, त्याने मनात ठरविले.

सुमंगच्या मनातले हे विचार जणुकाही त्या मुलीला ऐकू आल्यासारखी ती मुलगी त्याच्याकडे मान वर करून पाहू लागली आणि दचकल्यासारखी ओरडून दुसऱ्या क्षणाला अदृश्य झाली.

सुमंग चकितच झाला. झोपडीच्या दाराजवळ जाऊन दार आत लोटले आणि विचारले–"कोण आहे आत?" दार उघडल्यावरोबर कूंकूं करीत एक काळी कोंबडी आली आणि बाहेर पळून गेली. सुमंगला वाटले की त्याला तो सर्व भ्रम झाला असावा. परंतु त्याच्या डोळ्यासमोर त्या मुलीचा चेहरा जणुकाही नाचत होता. त्याने सारी झोपडी हुडकून काढली. ती त्याला ज्या खोलीत दिसली होती त्या खोलीत नुकताच केलेला ताजा सैपाक मात्र त्याला दिसला. त्या मुलीने तो सैपाक केला नसेल तर कोणी केला असेल?

त्या गोष्टीची पुरी माहिती मिळेपर्यंत त्याच झोपडीत बसून राहण्याचे त्याने ठरविले. थोड्या वेळाने त्या झोपडीत एक म्हातारा व एक म्हातारी आले.

"मी फार दुरून दमून भागून आलो आहे, जेवायला वाढता का?" सुमंगने विचारले.

"बरं वाढते हो!" म्हातारी सैपाकघरात जाताना म्हणाली.

"सैपाक करणारी मुलगी कोण? तुमची मुलगी की नात?" त्याने म्हाताऱ्याला विचारले.

म्हाताऱ्याचा चेहरा एकदम पांढरा फट्ट झाला. म्हणाला–"आम्ही या घरात फक्त दोघेच आहों, बाळ!"

"तुम्ही कोणत्या तरी भीतीने खोटे बोलतां आहां. मी त्या मुलीला पाहिले आहे. तिच्याशी लग्न करण्याच्या हेतूने विचारले होते मी. कोणी भिकारी नका समजू मला. खरे काय ते सांगा." सुमंग म्हणाला.

"तू जी मुलगी म्हणतोस तिला आम्ही कधी पाहिले नाही." म्हातारा म्हणाला.

"तर मग तुम्ही दोघे बाहेर गेला होतां तेव्हां सैंपाक कोणी केला? सैपाक करणारी ती कोण?" सुमंगने विचारले.

"ते आम्हांला सुद्धा आजपर्यंत कळले नाही. रोज झोपून उठण्यापूर्वी किंवा

शेतातुन घरी येण्यापूर्वी सैपाक झालेला असतो." म्हातारा म्हणाला.

"असे होऊ लागून किती दिवस झाले?" सुमंगने चकित होऊन विचारले.

"आठदहा दिवसांपूर्वी कोठून तरी एक काळी कोंबडी आली. आम्ही वस्तीतल्या सर्वांना विचारले, कोणाची ती कोंबडी म्हणून. प्रत्येक जण, आमची नाही बुवा, म्हणाला. ती कोंबडी अंडी घालीत नाही. आम्हांला वाटू लागले की कोण्या वनदेवीने आमच्या मदतीसाठी तिला पाठविले असावे. त्या दिवसापासून रोज आमचा सैपाक तयार असतो." म्हातारा म्हणाला.

सुमंग म्हातारा व म्हातारी दोघांबरोबर जेवून त्यादिवशी रात्री झोपडीतच झोपतो असे सांगून झोपला.

झोपायला जाण्यापूर्वी म्हातारीने काळ्या कोंबडीला चारा घालायचा तो घालून खुराड्याच्या टोपलीखाली तिला ठेवून दिले.

त्या दिवशी रात्री सुमंगला झोपच आली नाही. मध्य रात्र उलटल्यावर काहीतरी आवाज झाला. त्याने मान वर करून पाहिले. काळी कोंबडी टोपलीबाहेर आली, आणि सैपाक घराकडे निघाली. सुमंगने मांजराच्या पावलांनी सैपाक घराच्या दाराआड उभा राहून आत पाहिले.

कोंबडीने एकदा आपले अंग फडफडवून झाडले आणि आपले शरीर कोट काढल्यासारखे काढून खाली जमिनीवर टाकले आणि त्याने पाहिलेली ती मुलगी बाहेर आली. ती काही आवाज केल्याशिवाय सैपाकाला लागली. सुमंग बराच वेळ तिच्याकडे टक लावून पहात उभा राहला. नंतर काम करायचे हे मनाशी जणुंकाही ठरवून पुन्हा अंथरूणावर जाऊन झोपला. उजाडल्यावर म्हाताऱ्याचा निरोप घेते वेळी म्हाताऱ्याच्या हातावर एक सोन्याची मोहोर ठेवीत म्हणाला—"आपली ती काळी कोंबडी मला देता का?"

म्हातारा चकित होऊन म्हणाला— "कोंबडीची किमत इतकी? ती अंडी देखील घालीत् नाही? आम्हांला मूलबाळ काही नाही, आम्हांला ती आपल्या मुलीसारखी वाटू लागली आहे."

"ती कोंबडी पाहल्यापासून ती विकत घ्यायचे मी ठरविले. पाहिजे तर मी आणखी एक मोहर द्यायला तयार आहे. परंतु ही कोंबडी माझ्या हाती विकलीच पाहिजे." सुमंग म्हणाला.

त्या गरीब नवराबायकोचे दारिद्र्य दूर व्हायला दोन मोहरा पुष्कळ होत्या. म्हणून दोघांनी आनंदाने ती कोंबडी सुमंगला दोन मोहरा घेऊन दिली. तो ती कोंबडी खाकेत उचलून घेऊन निघाला.

घरी पोंचतांच आईने सुमंगला विचारले— "अरे! सुनबाई कोठे आहे? मी तुला एकटा परत येऊ नकोस म्हणून सांगितले होते."

"मी एकटा कोठे आलो आहे आई! ही पहा, माझी बायको." असे म्हणत सुमंगने खाकेत धरलेली कोंबडी दाखविली.

ते उत्तर ऐकून सुमंगच्या आईला वाटले की मुलगा थट्टा करीत असावा. परंतु सुमंगने जेव्हां तिला, त्या कोंबडीशीच मी लग्न करणार आहे असे निक्षून सांगितले

तेव्हां मात्र तिला वाटले की वस्तीतले लोक तिला व तिच्या मुलाला वेड्यात काढून वस्तीच्या बाहेर कदाचित काढतील.

त्या दिवशी काळी कोंबडी मध्यरात्र उलटून गेल्यावर आपल्या संवयीप्रमाणे सैपाकघरात जाऊन जेव्हां तरुण मुलगी झाली तेव्हां सुमंगने पाठीमागून जाऊन तिला दोन्ही हातानी धरून विचारले— "कोण तू? तुझे नाव काय? तू कोंबडी व तरुण स्त्री अशी आलटून पालटून कां होतेस?" ती मुलगी स्वत:ला सुमंगच्या भुज पाशातून सोडवून घेण्यासाठी ओढाताण करू लागली.

"मी तुला सोडणार नाही. तुझ्याशी लग्न करण्यासाठी मी तुला घेऊन आलो आहे." सुमंगने सांगून टाकले.

"मी एका भिल्ल नायकाची मुलगी आहे. माझे नाव जंत्री. आमच्या वस्तीतल्या एका जादुगाराचा माझ्याशी लग्न करण्याचा विचार होता. मी नकार दिला. तेव्हां त्याने मला कोंबडी करून टाकले. फक्त दुपारी व मध्यरात्रीच मला मनुष्य रूप मिळते. ठरल्या वेळेबाहेर जर मी कोंबडीच्या शरिरात प्रवेश केला नाही तर मला मरण येईल. मी कोंबडीच्या रूपात असतांना कोणी माझ्याशी लग्नाला तयार झाला तर मला शाप मुक्ती मिळेल." जंत्रीने तिला मिळालेल्या शापाचे व त्यातून मुक्तीचे गुपित सुमंगला सांगितले.

"ठीक, मी तुला त्या शापातून मुक्ती करण्याचा उपाय करतो." सुमंगने तिला धीर दिला. त्या दोघांचे बोलणे चालू असता सुमंगची आई जागी झाली. तिने सैपाक घरात डोकावून पाहिले. तिला तिचा मुलगा अप्सरेसारख्या सुंदर मुलीला मिठी मारून उभा असलेला दिसला. थोड्या अंतरावर निश्चेष्ट पडलेली कोंबडी पाहून तिला सर्व उलगडा झाला. ती पाऊल वाजवल्या शिवाय आत गेली आणि निश्चेष्ट पडलेल्या कोंबडीला दोघांची नजर चुकवून बाहेर उचलून घेऊन गेली. वस्तीच्या बाहेर एका जागी एक शेकोटी जळत होती, त्या आगीत तिने ती कोंबडी टाकली. दुसऱ्या क्षणाला जंत्री मोठ्याने ओरडून तडफडू लागली.

"झाले काय जंत्री?" सुमंगने घाबरून तिला विचारले.

"माझे सर्वांग जळत आहे, माझे कोंबडीचे शरीर कोणीतरी आगीत टाकले आहे." जंत्री पोळल्यासारखी ओरडू लागली.

तिने सोडलेले कोंबडीचे शरीर त्या जागी नव्हते. सुमंगने बाहेर जाऊन पाहिले, दूर

विस्तवांत कोंबडीचे ते शरीर दिसले. तो धावत गेला व आगीतले ते शरीर काढून जळलेला भाग हाताने चोळून विझवू लागला. सुदैवाने आग पेटलेली नव्हती व शरीर थोडेच एक दोन जागी भाजले होते.

आई ओरडत राहली. पण सुमंग तिकडे दुर्लक्ष करून ते शरीर झोपडीत घेऊन आला. आता जंत्रीला आराम पडला होता. तिने कोंबडीच्या शरिरात पुन्हा प्रवेश केला.

उजाडल्यावर सुमंग त्या कोंबडीला घेऊन भिल्लांच्या सभेत गेला आणि भिल्ल नायकासमोर गुडघे टेकून नमस्कार करून म्हणाला–"भिल्लेश्वरा! या कोंबडीशी मी लग्न करणार आहे. आमचे लग्न लावून देण्याची कृपा करावी."

काही भिल्ल सुमंग जे बोलला ते ऐकून हसू लागले. काहींनी त्याच्या वेडेपणाबद्दल त्याची खूप थट्टा केली. एकाने असे म्हणायला देखील मागेपुढे पाहिले नाही की भिल्ल जातीचा अपमान करण्यासाठीच याने हा हट्ट धरला आहे. एक जण म्हणाला–"मूर्खा! एकाहून एक सुंदर सुंदर मुली मिळतील तुला कोणत्या गोष्टीची उणीव आहे? तुझ्याजवळ पैसे नाहीत की काय नाही? सर्व काही आहे. वाटले तर दहा दहा जणींशी तू लग्न केलेस तरी हरकत

नाही. पण हे काय, म्हणे, कोंबडीशी लग्न करणार. वेडबीड तर नाही लागलं तुला?

"मी याच कोंबडीशी लग्न करणार. खरी गोष्ट लग्न होताच तुम्हांला सर्वांना कळेल." सुमंग म्हणाला.

"तू असे कांहीं काम केलेस तर तुला व तुझ्या आईला वाळीत टाकू, लक्षात असू दे." भिल्लेश्वर म्हणाला.

"तुम्ही कोंबडीशी माझे लग्न झाले तर ना जातीबाहेर करणार? प्रथम माझे लग्न तर होऊ दे. लग्न करून दिल्यावर तुम्ही मला जातीबाहेर करणार नाही, उलट सर्व मेजवान्या उडवाल, हे मला माहीत आहे. माझ्या बोलण्यावर विश्वास करून माझी एवढी विनंती मान्य करा." सुमंग म्हणाला.

तरी कित्येकांनी लग्न होणे इष्ट नाही असे आपले मत दिले. परंतु भिल्लेश्वराची सुमंगवर फार मर्जी होती. म्हणून त्याने असा निवाडा दिला की सुमंगचे कोंबडीशी प्रथम लग्न करून देऊ, नंतर त्याला जी शिक्षा द्यायची असेल ती सुद्धां देऊ.

त्याप्रमाणे भिल्लांच्या पुरोहिताने त्यांच्या पद्धतीने लग्नाची सर्व तयारी केली आणि मंत्र म्हटला. तो मंत्र पुरा होण्यापूर्वीच जंत्रीने आपला कोंबडीचा देह सोडून मनुष्य देह धारण केला. ती नवऱ्यामुलीसारखी नटून लग्नाला तयार होऊन आल्याचे सर्वांना दिसले. तिचे ते रूप पाहून सर्वांचे डोळे दिपून दिले.

सुमंगने सांगितल्याप्रमाणे भिल्लांच्या सर्व वस्तीला एका महोत्सवाचे रूप मिळाले जंत्रीची शापमुक्ती झाल्याचे कळल्याबरोबर तिचा बाप धावत भिल्लेश्वराच्या वस्तीत आला. त्याने सुमंगच्या वस्तीतल्या भिल्लांना भाले, धनुष्य बाण, मोरपंख, कपडे, हत्तीचे दांत इत्यादी वस्तू व निरनिराळी शस्त्रे वांटून मुलीला व आपल्या जांवयाला आशीर्वाद दिला.

लंबाडी

पूर्वीच्या काळात राजा असो की चक्रवर्ती सर्वांना युद्ध म्हटले की अंगावर काटा उभा राही. तरी आपल्याहून लहान राजांना जिंकून आपले राज्य वाढविण्याच्या मोहाला प्रत्येक जण बळी पडे. परंतु दुसऱ्याचे राज्य सैनिक शक्तीने जिंकण्या-ऐवजी इतर पद्धतीने जिंकण्याकडेच जास्त कल असे. कधी कधी समस्या टाकून उत्तर न देणाऱ्या राजाने समस्या देणाऱ्याच्या स्वाधीन व्हायचे असे देखील कधीकधी घडे.

अशाच तऱ्हेने आपल्या शेजारचे राज्य जिंकण्याचा विचार शमंत देशाचा राजा कमलनाभ याच्या डोक्यात आला. त्याच्या राज्याच्या सीमेपलीकडे प्रसेन नावाच्या एका राजाचे राज्य होते. ते बळकावण्याचा कमलनाभने विचार केला. त्याने प्रसेनकडे एका प्रतिस्पर्धेत भाग घेण्यासाठी निरोप पाठविला. दोन्ही राज्यांनीं दोन रथ तयार करून त्यांची शर्यत करावी असे त्याने एक दूत पाठवून प्रसेनला कळविले. ज्याचा रथ मागें राहील तो देश हारला असे ठरले.

प्रसेनला शर्यतीत भाग घेणे पसंत नव्हते. तरी मनाच्या इच्छेविरुद्ध ती अट कबूल करून त्याला भाग घ्यावा लागला. कारण प्रतापी कमलनाभ त्याच्या राज्यावर चालून आला तर सर्व नाशच होणार. त्यापेक्षा शर्यतीत हारून आपण हारल्याचे कबूल करणे त्याला जास्त हिताचे वाटले.

प्रसेनने आपल्या राज्यातल्या सर्व सुतारांना व लोहारांना बोलावून एक उत्तम रथ तयार करायला सांगितला. ज्याचा रथ सर्वात बळकट व वेगाने चालणारा निघेल त्याला बक्षिस दिले जाईल असे देखील राजाने जाहीर केले.

श्री. का. ना. सोनार

राज्यातले सुतार लोहार चढाओढीत उतरले. त्यात एक जण लोहाराच्या धंद्यात फार हुशार असल्याची प्रसिद्धी होती. खरोखरी तो इतरांसारखाच सामान्य लोहार होता. परंतु त्याच्या हाताखाली काम करणारा एक तरुण मुलगा फार हुशार होता. त्याच्या हातच्या कसबावर त्याच्या मालकाला प्रसिद्धी मिळाली होती. तो तरुण चतुर व बुद्धीने चलाख होता. त्याचे जातगोत कोणाला माहीत नव्हते. एक अनाथ मुलगा म्हणून त्या गावी आला होता. त्याचे नावगाव पण कोणाला माहीत नव्हते. लोक त्याला फक्त 'लंबाडी' या नावाने हाक मारीत. लंबाडी पगारबिगार घेतल्या शिवाय दोन वेळच्या जेवणावर सर्व काम करी.

राजाच्या इच्छेप्रमाणे लंबाडीने एक रथ तयार केला. तो किल्लघासमोर नेऊन उभा करण्यात आला. तो रथ पाहण्यासाठी लोकांची गर्दी जमली. त्या रथाला एखाद्या लहान मुलाने जरी धक्का दिला तरी रथ दहावीस पावले जाई. याची बरोबरी करू शकणारा रथ जगात कोठे असणेच शक्य नाही." असे एक दरबारी म्हणाला.

"आपल्या राजाचे पांढरे घोडे या रथाला जोडले तर आपला जय निश्चित!" दुसरा म्हणाला.

"त्या घोड्यांच्या पायांना मी नाल बसवितो. मग पाहून घ्या घोडे कसे धावतात ते." लंबाडी मध्येच बोलला.

"कोण रे तू? आणि या रथ बनविणाऱ्या लोहाराचा कोण तू?" दरबारी अधिकाऱ्यांनी विचारले.

"मीच हा रथ तयार केला." लंबाडी म्हणाला.

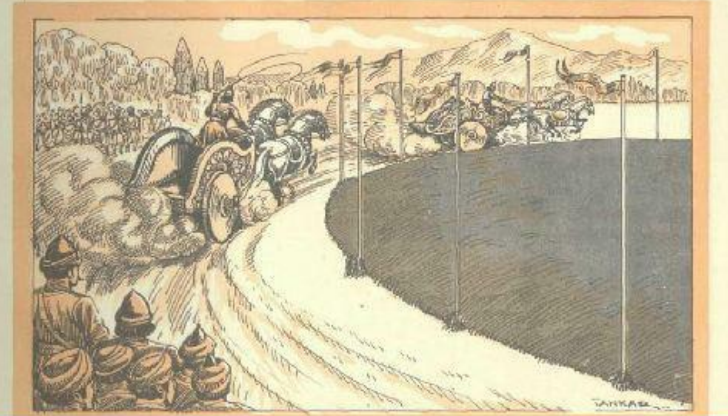
"होय का? अरे हा रथ बनविणाऱ्या लोहाराला राजाने मोठे बक्षिस दिले आहे. म्हणजे तू मोठा श्रीमंत आहेस म्हणावयाचा?" अधिकाऱ्यांनी विचारले.

"ते इनाम माझ्या मालकाला मिळाले. त्यातली एक पैदेखील मला मिळाली नाही." लंबाडी म्हणाला.

ते उत्तर ऐकून अधिकारी चकित झाले आणि लंबाडीला राजाकडे घेऊन गेले. राजा सर्व ऐकून लंबाडीला म्हणाला—"तू म्हणतोस हे सर्व खरे असेल, तू रथ तयार केलास पण तुझ्या मालकाने तुला काही बक्षिस किंवा इनाम दिले नसेल तर मी त्याची चवकशी करून तुझ्या मालकाला कडक शिक्षा करीन."

लंबाडी म्हणाला—"मला आताच बक्षिस नको आहे. मी नाल बसवल्यावर घोड्यांनी ही शर्यत जिंकली तर आपण द्याल ते बक्षिस मी आनंदाने घेईन."

ठरल्याप्रमाणे दोन्ही राज्यांच्या सीमेवर रथांची शर्यत झाली आणि प्रसेनचाच रथ पुढे गेला. त्याने ती शर्यत जिंकली. आपला रथ मागे राहला हे पाहून रागाने कमलनाभच्या सारथ्याने आपला रथ प्रसेनच्या रथावर आदळेल अशा तऱ्हेने आणला. पण त्याच्याच रथाचे एक चाक मोडले व रथ निरुपयोगी झाला. प्रसेनचा रथ जागच्या जागी उभा

होता. कमलनाभची मान त्या शर्यतीत खाली झाली.

त्यानंतर प्रसेनने लंबाडीला बोलावून त्याचा दरबारात जाहीर सत्कार केला व त्याला आपला एक सल्लागार म्हणून नेमले.

कमलनाभला सल्ला देणारी मायाविनी नावाची एक बाई होती. तिला त्याने पुढे काय करावे, असा सल्ला विचारला.

मायाविनीने राजाला एक नवीन युक्ती सांगितली.

काही दिवसांनी कमलनाभ राजाचे दूत प्रेसनकडे एकाच लांबी रुंदीच्या तीन काठ्या घेऊन गेले व म्हणाले–"आमच्या महाराजांनी या तीन काठ्या आपणांकडे पाठविल्या आहेत. या झाडाच्या काठ्या एकाच वेळी कापलेल्या नाहीत. सर्वात प्रथम कोणती कापली व उरलेल्या दोन्ही कोणत्या क्रमाने कापल्या हे कळवायला सांगितले आहे."

"मी विचार करून दोन दिवसांनी उत्तर देतो." असे सांगून प्रसेनने कमल-नाभच्या दूताला पाठवून दिले. नंतर त्याने लंबाडीला बोलावून त्या प्रश्नाचे उत्तर सांगायला सांगितले. तेव्हां तो म्हणाला–"या तिन्ही काड्या पाण्यात टाका. जी काठी सर्वात खाली जाईल ती सर्वात शेवटी कापलेली. जी पाण्यावर तरंगेल ती सर्वात प्रथम कापलेली आणि मधे राहील ती मधे केव्हां तरी कापलेली समजावी."

प्रसेनने त्याप्रमाणे काठ्या पाण्यात टाकून परिणाम प्रत्यक्ष पाहून कमलनाभ कडे त्याच्याच दूतांकरवी उत्तर पाठविले.

कमलनाभने मायाविनीला विचारले–"हे कसे झाले? प्रसेन माझ्याहून जास्त हुशार दिसतो. मला सुद्धा ज्या प्रश्नाचे उत्तर माहीत नाही त्याचे त्याला माहीत आहे.

"तो राजा इतका मोठा बुद्धिमान असेल असे वाटले का महाराज? त्याला कोणी चांगला सल्लागार मिळालेला आहे." मायाविनी म्हणाली.

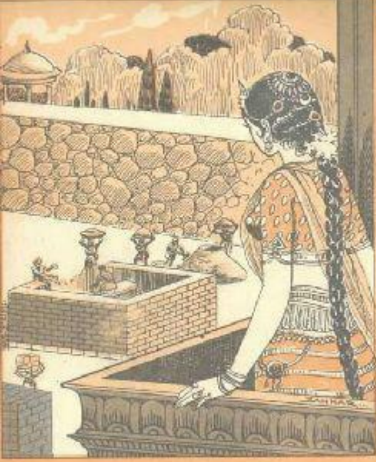
"मग त्याला आपण कसे काय जिंकायचे? तो सल्लागार असेपर्यंत शक्यच नाही!" कमलनाभ म्हणाला.

"मी त्याला प्रसेनच्या मर्जीतून उतरवून त्याचा काटा दूर करविते. आपण निश्चित असावे!" मायाविनी म्हणाली.

एकदा मायाविनी एका योगिनीचा वेष करून प्रसेनकडे गेली व म्हणाली–"मला हस्तसामुद्रिकाची माहिती आहे." नंतर प्रसेनचा हात पाहून म्हणाली–"महाराज! आपले सिंहासन डोलण्याच्या बेतात आहे व त्याची आपल्याला कल्पनादेखील नाही? आपण एका सल्लागाराला नेमले आहे. त्याची नजर आपल्या सिंहासनावर आहे. सावध रहावे. त्याचा काटा कायमचा दूर करावा." असे सांगून मायाविनी निघून गेली.

प्रसेनला लंबाडीची भीती वाटू लागली. कारण तो एकटाच त्यांचा सल्लागार होता. त्याचे कुलगोत कोणाला माहीत नव्हते. होता तो बुद्धीचा तल्लख. त्याच्या मनातला हेतू कोणाला कळणार? तो नक्कीच विश्वास-

घात करील. तेव्हां वेळ न घालवता त्याला जिवंत समाधी देऊन टाकली पाहिजे. राजाने तो विचार मनात येताच आपल्या स्थापत्य खात्याच्या अधिकाऱ्याला बोलावून लंबाडीला मध्ये उभा करून त्याच्या चारी बाजूला दरवाज्या खिडकी शिवायच्या भिती बांधून वर गच्चीचे पक्के धावे टाकायला सांगितले.

प्रसेनची मुलगी शुभांगी हिला ती राजाज्ञा कळली. तिने सर्वात प्रथम लंबाडीला पाहिले तेव्हां पासून तिचे मन त्याने हिरावून घेतले होते. ती त्याच दिवशी अंतःपुराच्या खिडकीतून बाहेर पहात असता तिला लंबाडीला मध्ये बसवून त्याच्या चारी बाजूला भिंत बांधण्याचे काम चालू असलेले दिसले. तिने आपल्या दासीला पाठवून एका गवंड्याला बोलावून ते सर्व काम कशासाठी चालू आहे याची चवकशी केली तेव्हां तिला ती विचित्र राजाज्ञा कळली.

गवंडी म्हणाला–"लंबाडीला चिणून टाकायला आज्ञा केली आहे महाराजांनी!"

शुभांगीने विचारले–".पण असे का? त्याने असा कोणता अपराध केला आहे?"

"ते नाही माहीत आम्हांला, राज-कुमारी!" गवंडी म्हणाला.

राजकन्येने त्या गवंड्याला हातातली अंगठी बक्षिस म्हणून काढून दिली व म्हणाली–"हे पहा, मी सांगते ते कर. कोणाला कळणार नाही अशा तऱ्हेने भिंतीत एक दगड बसव. त्याच्यातून आत बाहेर येता जाता आले पाहिजे. परंतु ही गोष्टं कोणाला, स्वतः महाराजांना सुद्धा कळता कामा नये. कळली तर तुझा शिरच्छेद होईल, लक्षात ठेव."

गवंडी होकार देऊन तेथून निघून गेला.

त्या दिवशी रात्री शुभांगीने त्या दगडा-जवळ जाऊन दगड बाजूला सारून लंबाडीला हाक मारली–"लंबाडी!"

लंबाडी एकाएकी महाराजांचा असा कोप कां झाला, या विचारात गर्क होता. त्याच वेळी कोणी गोड बारीक आवाजात त्याला हाक मारली, ती ऐकून चकित होऊन त्याने विचारले–"कोण आहे?"

"मी, राजकुमारी, तुझ्यासाठी जेवण वाढून आणले आहे." शुभांगी म्हणाली.

लंबाडीला आश्चर्याचा धक्काच बसला, स्वतः राजकुमारी जेवण घेऊन कां बरे आली आहे? तिची आपल्यावर अशी एकाएकी कृपा कशी काय झाली? तो तिला म्हणाला–"राजकन्या! आपल्या या उपकारा बद्दल मी जन्मभर आपला ऋणी राहीन. परंतु हे नाही मला कळले की महाराजांचा माझ्यावर असा अकस्मात कोप कां झाला असावा? माझ्या हातून काही अपराध झाल्याचे पण मला आठवत नाही?"

"कोणी तरी माझ्या बाबांचे कान तुझ्या विरुद्ध भरले असावेत. कळेल कोण दुष्ट आहे तो. त्यांचा लोकांच्या बोलण्यावर चटकन विश्वास बसतो. खरी गोष्ट पुढे मागे प्रगट होईलच. काही दिवस तुला हे कष्ट सहन करावे लागणार. मी तुझ्या जेवणाखाणाची जबाबदारी स्वतःवर घेतली आहे." अशा तऱ्हेने लंबाडीला धीर देऊन राजकन्या निघून गेली.

कमलनाभला त्याच्या हेरांकरवी लंबाडीला प्रसेनने चिणून टाकल्याचे वृत्त कळले. त्याने मायाविनीला शाबासकी दिली आणि पुन्हां प्रसेनला कोणत्या तरी प्रश्नाच्या जाळ्यात पकडण्याचा सल्ला विचारला. मायाविनीने एक उपाय राजाला सुचविला.

असाच काही काळ लोटला. एके दिवशी अचानक प्रसेनकडे बारा तरुण युवक एकाच वयाचे, रूपवान व एकाच तऱ्हेचा पोशाख करून आले. त्यांच्या पैकी एक जण प्रसेनला म्हणाला–"महाराज! आम्हांला कमलनाभ महाराजांनी पाठविले आहे. आमच्या पैकी एक जण युवराज आहेत. त्यांना आपण ओळखू शकला नाही तर आपल्याला हार स्वीकारावी लागेल."

प्रसेन तो प्रश्न ऐकून घाबरून गेला. आजपर्यंत ज्या लंबाडीच्या मदतीने त्याने उत्तर देऊन कमलनाभचे तोंड बंद केले होते त्याला त्याने स्वतःच चिणवून ठार केले होते. या खेपेस कमलनाभचे दास्य स्वीकारण्या व्यतिरिक्त दुसरा मार्ग नव्हते. प्रसेन काळजीत पडला. राजकन्येला महाराज काळजीत पडल्याचे समजले. म्हणाली–"महाराज! मी पुष्कळ दिवस झाले, विचारावे, विचारावे म्हणत होते. आपण लंबाडीला कोणत्या अपराधा करता शिक्षा फर्माविलीत?"

"मुली! एका योगिनीने माझा हात पाहून सांगितले कीं मी एका सल्लागाराला नेमून विनाकारण स्वतःचा जीव धोक्यात टाकला आहे. त्याचा काटा दूर करून टाकण्यासाठी मी हे सर्व केले." राजा म्हणाला.

"मला वाटते, ती समाधी तोडून पहावी, कदाचित तो अजून जिवंत असेल." शुभांगीने वडिलांना सुचविले.

"मुली, तो केव्हांच मेला असेल. त्याला खायला प्यायला काही नाही आणि तो जिवंत कसा काय राहिल?" असे राजाने विचारले आणि तरी सुद्धा त्याने ती समाधी तोडायला नोकरांना सांगितले. आत लंबाडी नुसता जिवंतच नव्हता तर चांगला जाडजूड पण झाला होता.

राजाने त्याची क्षमा मागून त्या संकटातून काही मार्ग काढायला विनंती केली.

लंबाडी थोडा वेळ विचार करून म्हणाला–"महाराज! आज रात्री त्या बारा जणांना थोडे उशिरां पंचपक्वान्नांचे जेवण वाढावे. त्यांना ज्या ताटांत जेवण वाढण्यात येईल ती ताटे बेताची स्वच्छ असावीत." त्या बारा तरुणांना मध्यरात्रीच्या सुमारास ताटे वाढून जेवायला बोलावण्यात आले. "छीः छीः! ही काय जेवायची ताटे? इतकी घारणेडी. आम्ही नाही जेवणार." तरुण मंडळी म्हणाली.

"क्षमा करा, मी ठरलो गरीब. तुमच्या राजासारखा श्रीमंत नाही. जे शक्य झाले ते प्रेमाने वाढून आणले आहे, गोड करून घ्यावे. सैपाक उत्तम पंच पक्वान्नांचा आहे." प्रसेन नम्रपणे म्हणाला.

भुकेली तरुण मंडळी एकेक करून जेवू लागली. त्यांच्या पैकी फक्त एकाने ताटाला हातदेखील लावला नाही. तो गंभीरपणे नुसता बसून होता.

"महाराज! हेच युवराज आहेत. यांना अटक करावी." लंबाडी म्हणाला.

राजा कमलनाभकडे अकराच तरुण मंडळी परत आली आणि त्यांनी प्रसेनचा निरोप सांगितला तो असा–"आपल्याला सल्ला देणाऱ्या त्या म्हातारीचे मुंडके मला पहायला मिळेल त्याच दिवशी मी आपल्या चिरंजीवांना सुखरूप परत पाठवीन. त्याच बरोबर तुम्ही मला यापुढे असे प्रश्न वगैरे पाठवून त्रास देणार नाही, असे वचन पण दिले पाहिजे." हा निरोप प्रसेनने लंबाडीच्या सल्ल्याने पाठविला होता हे निराळे सांगण्याची गरज नाही.

आता कमलनाभचा पारा पूर्णपणे उतरला. तो म्हाताऱ्या मायाविनीला बरोबर घेऊन आला आणि तिला प्रसेनच्या पायांसमोर आडवी टाकून म्हणाला–"हिला जो दंड द्यावयाचा असेल तो द्यावा. परंतु माझ्या एकुलत्या एका कुलदीपकाच्या जिवावर कोणत्याहि प्रकारे आच येऊ देऊ नका. मी तुमच्या वाटेला न जाण्याची शपथ घेतो."

प्रसेनवरची संकटे कायमची टळली. कमलनाभच्या मुलाला लंबाडीकडून सर्व वृत्त कळले. त्याच्या वडिलांनी प्रसेनला किती तऱ्हेनी त्रास दिला होता ते ऐकून त्याला वाईट वाटले.

प्रसेनला, समाधीत लंबाडी कसा जिवंत राहला हे कळले तेव्हां शुभांगीने लंबाडीला मनाने वरले असल्याचे पण कळले. त्याने दोघांचे लग्न आनंदाने करून दिले. त्या विवाहोत्सवाला कमलनाभ व त्याचा मुलगा दोघे हजर होते. लग्न समारंभ आटोपल्यावर प्रसेनचा व लंबाडीचा प्रेमाने निरोप घेऊन दोघे बापलेक स्वदेशी परतले.

कमलनाभच्या मृत्यूनंतर त्याचा मुलगा गादीवर बसला व प्रसेन वारल्यावर लंबाडी त्याच्या गादीवर बसला. त्यांचे परस्परांशी सख्य नित्य वाढतच गेले.

वेडेपणाला औषध

अरबस्तानात एक जमीनदार रहात असे. त्याला पशुपक्षांची भाषा येत असे. त्याच्याजवळ एक घोडा व एक बैल होता.

एकदा बैल घोड्याला म्हणाला–"दादा! तुझे बरं आहे बुवा, काम बेताचे आणि जेवणखाण मात्र छान स्वादिष्ट! माझं नशीबच फुटकं बघ. दिवसभर ढोपरभर चिखलात नांगर ओढावा तेव्हां कोठे वाळलेली वैरण समोर येऊन पडते."

त्यावर घोडा म्हणाला–"मित्रा! मी सल्ला देतो, त्याप्रमाणे वागलास तर तुला सुद्धा आराम मिळेल. तुला कोणी शेतात नांगराला जोडायला नेऊ लागला की बसून रहा. मारहाण केली तरी उठू नकोस. खायला कोंडा व पेंड घातली तरी उठायचे नाव काढू नकोस. म्हणजे पहा, खायला हिरवे गवत दोन्ही वेळ खायला मिळेल.

जनावरांची भाषा कळणाऱ्या मालकाने ते संभाषण ऐकले होते.

त्या दिवशी रात्री वैरणीला बैलाने तोंड देखील लावले नाही. दुसऱ्या दिवशी त्याला शेतात नेले तेव्हां तो खाली बसला. मालक आपल्या नोकरांना म्हणाला–"तुम्ही बैलाला गोठ्यात नेऊन बांधून ठेवा आणि घोड्याला घेऊन या."

त्या दिवशी घोड्यालाच नांगराला जोडले. दिवसभर काम केल्यावर बिचारा संध्याकाळी आपल्या तबेल्यात आला. तेव्हां बैल त्याला म्हणाला–"दादा! तू म्हणालास तसा मी वागलो, म्हणून मला खूप आराम मिळाला, बघ!"

दुसऱ्या दिवशी सुद्धा मालकाने घोड्याकडून बैलाचे काम करून घेतले. जोखडाच्या वजनाने त्याच्या मानेला एक मोठा गोळा झाला. त्याचे सर्व अंग पिळवटून

श्री. वा. स. बोराळे

आल्यासारखे झाले. शेतातून परत आल्यावर घोडा बैलाला म्हणाला–"मित्रा! तू जरा सावध रहा बरं का. मालक नोकरांना सांगत होता, मी ऐकलं, उद्यादेखील बैल उठला नाही तर खाटकाच्या हाती विकून टाका त्याला. त्याचं कातडं काढवून त्याची मोट करून घेऊ.

ते ऐकून बैलाची पाचावर धारण बसली. म्हणाला–"नको रे बाबा! उद्यांपासून मी कामावर जातो कसा!" त्यांचे ते संभाषण मालकाने ऐकले.

दुसऱ्या दिवशी मालकाला पाहताच बैल उभा राहून जणुंकाही मालकाने जवळ यावे अशीं खूण करण्यासाठीच डोकें हलवून हलवून बोलावू लागला.

ते पाहून मालक खदखदां हसला. त्यावेळी त्याची बायको जवळच उभी होती. तिनें विचारले, "हंसायला काय झाले?"

"ते एक गुपित आहे, मी आतां नाही सांगणार." नवरा म्हणाला.

"माझ्यात काही वैगुण्य दिसलं वाटतं?" बायकोने थोडेसे फणकाऱ्यानेच विचारले.

"मी तुला पाहून हसत नाही, माझे आई! दुसरेच कारण आहे." नवरा म्हणाला.

"काय वाटेल ते असू द्या. मला सांगता की नाही?" बायकोने जास्तच रागावून विचारले.

"मी सांगितले तर तत्क्षण माझा जीव जाईल. मग...?" नवऱ्याने विचारले.

"काय वाटेल ते झाले तरी चालेल, सांगितलेच पाहिजे." बायकोने हट्टच धरला.

बायकोचा तो हट्ट पाहून नवऱ्याने त्रासून जाऊन मरण्याचा विचार केला. त्याने मरणसमयी भेटण्याची इच्छा दर्शवून सर्व नातेवाईक व मित्र मंडळींना पत्रे लिहिली.

दुसऱ्या दिवशी सर्व नातेवाईक मंडळी बाहेर ओसरीवर जमा झाली. त्या आधी मालक मागे परसात गेला होता.

कोंबडा ऐटीत हिंडत किडे व दाणे जे समोर दिसे ते खात होता. कुत्रा जवळ जाऊन त्याला म्हणाला–"काय रे, आपला धनी मरण्याच्या तयारीत तिकडे आहे आणि तू ऐटीत बेफिकीर पणे किडे खात हिंडतो आहेस? तुला काहीच वाटत नाही का?"

कोंबड्याने विचारले–"पण मरण्याचे कारण काय? कारण असेल की नाही काही?" कुत्र्याने सर्व सविस्तर सांगितले.

"अरे आपल्या धन्यांसारखा मूर्ख मनुष्य कोणी नसेल. हे पहा, मला पन्नासवर बायका आहेत. त्या सर्वांवर माझे सारखे प्रेम आहे. परंतु त्या उगाच हट्टाला पेटल्या तर मी त्यांना चोचीने टोचून त्यांची खोड मोडतो. आपल्या धन्याला एकच बायको संभाळता येईल तर ना? तिच्या हातचे बाहुलं झाले आहेत ते."

जमिनदाराने ते संभाषण पण ऐकले. तो घरी आला तेव्हां येताना चिंचेच्या दोन लांब सटक काठ्या तोडून घेऊन आला. बायकोला घरात गेल्याबरोबर म्हणाला–"तू जे गुपित विचारले होतेस ना ते आज मी सांगतो." असे सांगून जमीनदाराने काठीने बायकोला छान झोडपून काढले.

"नको हो! मी मेल्ये! सोडा मला! पायां पडते तुमच्या!" असे म्हणत बायको पायां पडली. काठ्या फेकून देऊन बायकोला बरोबर घेऊन जमीनदार नातेदार जमले होते तेथे आला.

"मी बायकोची हौस पुरी केली. पाहिजे तर विचारून पहा तिला." जमीनदार म्हणाला.

सर्व नाते वाईक चकित झाले. त्यांना पंच पक्वान्नांची मेजवानी देऊन जमीनदाराने निरोप दिला. त्यानंतर त्याच्या बायकोने कधी हट्ट केला नाही.

सहजीवन

एका जंगलात एक म्हातारा एक लहानसे झोपडे बांधून त्यात रहात असे. त्याला आयुष्यात कसला त्रास नव्हता सुखाने सर्व ठीक चालले होते. फक्त त्याच्या कोंबड्यांना खायला एक बोका येऊन त्रास देई. त्या बोक्याला धरण्यासाठी म्हाताऱ्याने कित्येकदां प्रयत्न केला पण तो फसला. पुढे काही दिवसांनी त्या म्हाताऱ्यालाच मरण आले. जेव्हां बोका कोंबड्यांच्या शोधार्थ आला तेव्हां त्याला म्हाताऱ्याचे प्रेत दिसले. त्याला फार आनंद झाला. त्याने विचार केला, काय पण आजमेजवानी आहे! कित्येक दिवस पुरेल आपल्याला. असा विचार करून तो म्हाताऱ्याचे प्रेत आपल्या जागी ओढून घेऊन जाण्याचा प्रयत्न करू लागला. पण त्याला ते जमेना?

कोणाची मदत मिळते का हे तो पाहू लागला. तेव्हां त्याला समोर एक खार दिसली. तो तिला बोलावून म्हणाला– "अग ए खारी! पहा आपल्या दोघांना कित्येक दिवस पुरेल एवढे देवाने जेवण वाढून ठेवले आहे. ह्या म्हाताऱ्याचा हा आडदांड देह आपल्या घरी घेऊन जायला जरा हातभार लावतेस का?"

खार बोका म्हणाला त्याला कबूल झाली. दोघांनी खूप. उड्या मारून ते प्रेत ओढण्याचा यत्न केला. पण ते जागचे हालेच ना.

इतक्यात त्यांना एक ससा दिसला. बोक्याने त्याला पण मदतीला बोलाविले. तिघांनी ते प्रेत वांटून घ्यायचे ठरले. तिघांनी मिळून ओढण्याचा यत्न केला तरी ते प्रेत जागचे हालले नाही. नंतर क्रमाने एक कोल्हा, एक लांडगा व एक अस्वल आले. सर्वांनी मिळून त्या म्हाताऱ्याचा देह सारखा सारखा वांटून घ्यायचे मान्य केले. सर्वांनी सहजीवन पाळायचे असे ठरवून शपथ घेतली आणि असे पण ठरले की सर्वांनी मिळून पुढे शिकार करायची व प्रत्येकाच्या पोटाला लागेल तेवढे वांटून घ्यायचे.

आता म्हाताऱ्याचा तो देह कोठे ओढून न्यायची त्यांना गरजच उरली नाही. सहा जणांची पोटे भरल्यावर म्हाताऱ्याच्या हाडांचा फक्त सांगडाच काय तो उरला.

काही वेळाने सर्वांच्या पोटात कावळे 'काव काव' करू लागले. तेव्हां अस्वलाने सुचविले–"मित्र हो! मला भूक लागली आहे. आपल्या समाजाने लवकर काही तरी खाण्याची व्यवस्था केली नाही तर माझा जीव जाणार!"

"म्हणजे हा तर फार मोठाच प्रश्न उभा राहलां आहे. काय करायचे?" बाकी जनावरे म्हणाली.

"त्यात काय? आपण आपल्या पैकी सर्वात लहान प्राण्याला खाऊन टाकू या. त्या शिवाय आपला जीव वांचवायला दुसरा उपाय मला तरी सुचत नाही." अस्वल म्हणाले.

ते वाक्य संपण्याच्या आधीच खार चटकन उडी मारून एका झाडावरून दुसऱ्या झाडावर जात दृष्टीआड झाली.

श्री. के. ना. पवार

"पाहिलेत या खारीला. हिच्यात थोडी देखील प्रेम व सहानुभूतीची भावना नाही. आपल्या सह् कार्‍यांसाठी ती एवढादेखील त्याग करू शकली नाही?" असे म्हणत अस्वल सशाला पकडणार तेवढ्यात तो त्याच्या पंज्यातून निसटून एका झुडपात शिरला व दिसेनासा झाला. प्रसंग ओळखून बोक्याने पण तेथून चटदिशी पाय काढला आणि झाडावर जाऊन बसला.

"सहा जणांपैकी तिघे तर पळालेच. त्यांचा काय विश्वास आणि प्रेम तरी काय कामाचे? आपण तिघे उरलो आहो. तिघात तूच लहान आहेस कोल्ह्या! म्हणून आम्ही दोघं तुला वांटून खातो." अस्वल कोल्ह्याला म्हणाले.

"मला हरकत नाही. पण या काळोखात आणि या झोपडीत, मला तरी ते नाही कबूल. चला आपण डोंगरावर जाऊ. तेथे मी तुमचा दोघांचा आहार व्हायला तयार आहे." कोल्हा म्हणाला.

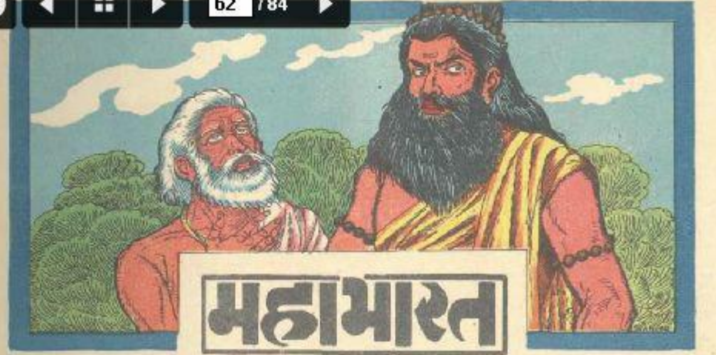
अस्वलाने त्याला होकार दिला आणि तिघे डोंगराकडे निघाले. कोल्ह्याने त्याच्या पाठीमागून येत असलेल्या लांडग्याला हळूच, अस्वलाला ऐकू जाणार नाही अशा बेताने विचारले–"काय हो लांडगे दादा! मला खाल्ल्यावर पुन्हां तुम्हांला भूक लागेल तेव्हां तुम्ही काय हो करणार?"

लांडग्याच्या डोक्यात तेव्हां प्रकाश पडला की त्यानंतर त्याचीच पाळी आहे.

"होय की रे! माझ्यामते हे सहजीवन फुकट आहे. सहजीवनाच्या थोर नावाखाली आपण मोकळेपणे उघड्या जंगलात शिकार करण्याऐवजी आपल्या लहान मित्रांनाच खाऊन टाकण्याच्या विचारात आहो." लांडगा म्हणाला.

त्यानंतर लांडगा मागे वळून अस्वलाला म्हणाला–"आमचे दोघांचे मत या सहजीवनाविरुद्ध आहे. आम्ही दोघे आपापल्या वाटेने जातो, तू आपल्या वाटेने जा!"

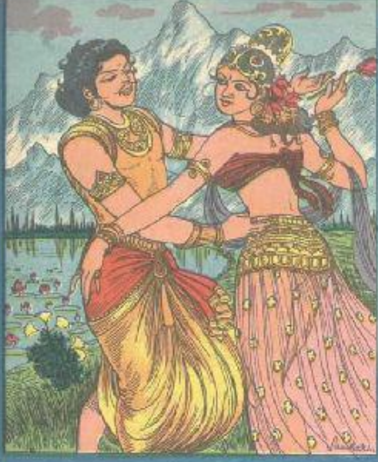

महाभारत

शुक्राचार्यांनी ययातीला वार्धक्याचा शाप दिल्यावर ययाती शुक्राचार्यांचे पाय धरून विनवण्या करीत म्हणाला–"आपण मला असा शाप देणे बरोबर नाही. शर्मिष्ठेने माझ्याजवळ पुत्रभिक्षा मागितली. मी ती मान्य केली नसती तर मला घोर पाप लागले असते. देवयानीची प्रतारणा करण्याचा विचार माझ्या मनात कधीच आला नाही. म्हणून मला क्षमा करा!"

"मी दिलेला शाप कधी व्यर्थ होत नाही. तुला आणखी काही काळ यौवन सुख उपभोगावयाचे असेल तर मी तुला एक उपाय सांगतो. तू आपले वार्धक्य कोणातरी तरुण मुलाला देऊन त्याचे तारुण्य मागून घे. ते शक्य होईल." शुक्राचार्यांनी ययातीला त्या संकटांतून बाहेर येण्याचा मार्ग सांगितला. ययातीने विचार केला की कोणा तिर्‍हाईत तरुणाजवळ त्याचे तारुण्य मागण्या ऐवजी आपल्याच एखाद्या मुलाजवळ विचारून कां पाहू नये? जो कबूल होईल त्याचे तारुण्य आपण मागून घ्यावे व त्याबद्दल त्याला आपल्या मागून आपल्या गादीला वारस म्हणून नेमावे. शुक्राचार्यांना त्याने आपला तो विचार सांगितला आणि त्यांनी पण त्याला होणार दिला.

लगेच ययातीला वार्धक्य आले. त्याचे सर्व केस पांढरे झाले व त्याचे डोके 'ना' 'ना' करू लागले. त्याच्या तोंडावर सुरकुत्या दिसू लागल्या आणि संधीवाताने

त्याचे सांधे दुखू लागले. त्या परिस्थितीत ययातीने देवयानीचा मोठा मुलगा यदू याला बोलावून मिळालेल्या शापाची गोष्ट सांगितली आणि विचारले–"बाळ! तू माझे वार्धक्य घेऊन आपले तारुण्य मला देतोस का? मी पुन्हां तुझे तारुण्य परत देऊन आपले वार्धक्य परत घेईन."

यदू त्या गोष्टीस कबूल झाला नाही. त्याबद्दल ययातीला राग आला व तो म्हणाला–"तुला, किंवा तुझ्या वंशांतील कोणाला माझे राज्य मिळणार नाही." एकट्या यदूनेच नकार दिला असे नसून देवयानीच्या इतर मुलांनी पण साफ नकार दिला. परंतु शर्मिष्ठेच्या मुलांपैकी धाकटा पुरू आपल्या वडिलांच्या इच्छेप्रमाणे त्यांना आपले तारुण्य देण्यास कबूल झाला. शुक्राचार्यांच्या कृपेने ययातीने आपले वार्धक्य पुरूला दिले व त्याचे तारुण्य मागून घेतले. त्यानंतर तो विश्वाचि नांवाच्या अप्सरेबरोबर भोगविलास करीत विश्वभर फिरला. काही काळ लोटल्यावर त्याने आपला पितृभक्त मुलगा पुरु याला त्याचे तारुण्य परत दिले व आपले वार्धक्य परत घेऊन पुरुला आपला वारस म्हणून गादीवर बसवून त्याचा राज्याभिषेक केला.

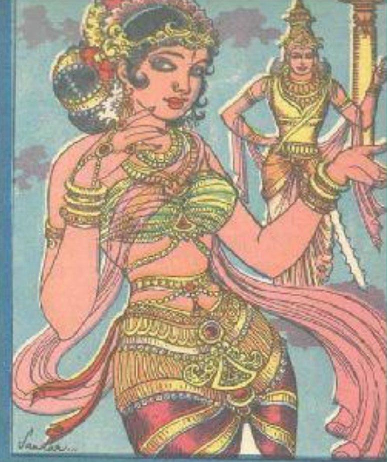
पुरूला पौष्ठी आणि कौसल्या नावाच्या दोन बायका होत्या. दोघींना मुले झाली. कौसल्येला जी मुले झाली त्यांच्या पैकी एका मुलाच्या वंशात सोळाव्या पिढीत दुष्यंत नावाचा राजपुत्र जन्मला. दुष्यंताचे विश्वामित्रांची मुलगी शकुंतला हिच्याशी लग्न झाले. त्यांचा मुलगा तो भरत. त्याचा वंश तो भरत वंश म्हणून प्रसिद्ध झाला. त्याच वंशात जनमेजय जन्मला.

विश्वामित्राची मुलगी शकुंतला हिच्या जन्माचा वृत्तांत असा :–

एकदा विश्वामित्र मुनींनी घोर तपश्चर्या केली. त्यांची ती तपश्चर्या पाहून इंद्र घाबरून गेला. त्याने मेनका नावाच्या अप्सरेला बोलावून आज्ञा केली की विश्वामित्र ऋषी तपश्चर्या करीत आहेत. तेव्हां तू जाऊन त्यांची तपश्चर्या काय वाटेल ते करून भंग होईल असे कर.

विश्वामित्र ऋषी सामान्य ऋषी नव्हते. त्यांचा जन्म क्षत्रिय कुळात झाला होता. परंतु आपल्या तपोबलाने ते ब्राह्मण झाले होते. स्वभावाने ते फार क्रोधी पण होते. वशिष्ठमुनीसारख्यांना विश्वामित्रमुनीं मुळेंच त्रास सहन करावा लागला होता. सप्तर्षींच्या शापामुळे स्वर्गलोकांतून खाली येऊ लागलेल्या त्रिशंकूकडून विश्वामित्रांनी यज्ञ करविला. त्यामुळे घाबरून जाऊन इंद्राने स्वत: हविर्भाग घेतला होता. अशा त्रिशंकूला आपल्या तपोबलाने विश्वामित्र ऋषींनी पुन्हां स्वर्गारोहणास पाठविले. देवांनी त्याला खाली ढकलले तेव्हां विश्वामित्र ऋषींनी खाली पडत असलेल्या त्रिशंकूला अंतरिक्षात नवीन स्वर्गलोक निर्माण करून तेथे ठेवले. हे सर्व माहीत असून मेनका विश्वामित्र ऋषींचा तपोभंग करण्यासाठी त्यांच्या आश्रमात आली.

मेनका विश्वामित्र ऋषींना प्रणाम करून त्यांच्या आश्रमात विहार करू लागली.

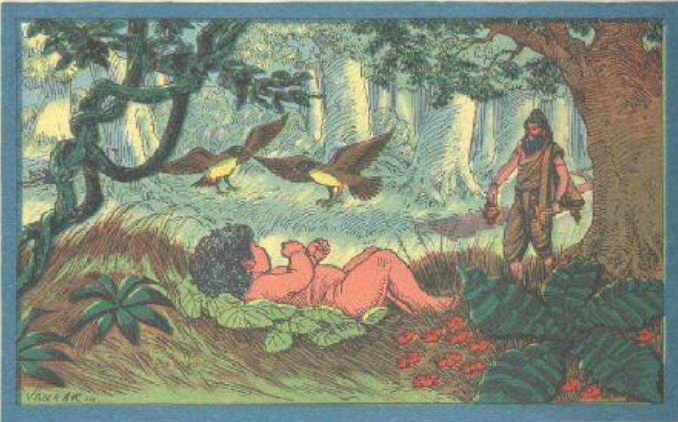

तिचे सौंदर्य पाहून विश्वामित्रांच्या मनात चलबिचल होऊ लागली. चतुर मेनकेने त्यांच्यावर आपल्या सौंदर्याची मोहनी टाकून त्यांना वशीभूत करून घेतले. त्यानंतर विश्वामित्रांच्या कृपाकटाक्षाने मेनकेच्या पोटी एक सुंदर कन्यारत्न जन्मले. त्या कन्येला विश्वामित्र मुनींनी स्वीकारण्यास नकार दिला तेव्हां मेनका आपल्या मुलीला मालिनी नदीच्या काठी निर्जन जंगलात सोडून स्वर्गलोकी निघून गेली.

त्या जंगलात हिंस्र पशू रहात. शकुंत नामक पक्ष्यांनी आपल्या पंखा खाली तिला झाकून ठेवून तिचे रक्षण केले. दुपारी

कण्वमुनी स्नानासाठी नदीवर आले तेव्हां त्यांची नजर त्या तान्ह्या मुलीवर पडली. जवळपास कोणी मनुष्य दिसला नाही. तेव्हां कण्वमुनी त्या मुलीला आपल्या आश्रमात घेऊन गेले आणि त्यांनी शकुंतला म्हणून तिचे नामकरण केले. कण्वमुनींनी शकुंतलेला स्वत:च्या मुलीसारखे आपल्या आश्रमात वाढवले. शकुंतला त्यांनाच पिता मानी. ती लहानाची मोठी झाली व आश्रमातली सर्व कामे करू लागली.

एकदा राजा दुष्यंत आपल्या अनुयायां-सह शिकारीला मालिनी नदीच्या काठच्या जंगलात आला. त्याला कण्वमुनींचा तो आश्रम दिसला. तेथील शांत वातावरण पाहून राजाच्या मनाचे समाधान झाले. आपल्या सैनिकांना व इतर लोकांना आश्रमाबाहेर रहायला सांगून दुष्यंताने आश्रमात प्रवेश केला. तेव्हां आश्रमात कण्वमुनी नव्हते. दुष्यंताला आश्रमात आलेला पाहून शकुंतला व इतर आश्रम-वासी तिच्या सखींनी व ब्रह्मचाऱ्यांनी त्यांचा सर्व प्रकारे सत्कार केला. दुष्यं-ताच्या पोशाखावरूनच तो राजा असावा हे शकुंतलेने ओळखले व त्यांना बसायला आसन वगैरे देऊन येण्याचे कारण विचारले.

शकुंतलेचे सौंदर्य पाहून दुष्यंत चकित झाला. म्हणाला–"भद्रे मी या जंगलात शिकारीला आलो होतो. कण्वमुनींचा आश्रम पाहून त्यांचे दर्शन होईल या हेतूने आश्रमात आलो. मुनिवर्य कोठे आहेत?"

"ते कंदमुळे व आणि समिधा आणण्या-साठी वनात गेले आहेत. थोड्या वेळाने परत येतील." शकुंतला म्हणाली.

शकुंतलेचे सौंदर्य व तिची मनोहर वागणूक पाहून आणि मंजुळ आवाज ऐकून दुष्यंत जणुंकाही देहभानच विसरला. तरी स्वत:ला आवरून त्याने विचारले–"कण्व-मुनी ब्रह्मचारी आहेत असे ऐकतो. मग तू त्यांची कन्या कशी? तू कोणाची मुलगी? या आश्रमात कशी काय आलीस? तुला पाहिल्यापासून माझे मन स्वत:च्या स्वाधीन नाही. खरेखरे काय ते सांग."

शकुंतलेने आपला जन्मवृतांत, कण्वमुनी दुसऱ्या एका मुनींना सांगत असतां ऐकला होता. तिने तो दुष्यंताला सांगितला.

"म्हणजे तू क्षत्रियकुळात जन्मली आहेस तर! असे हे कूळ आणि असे हे सौंदर्य वल्कल वस्त्रात सुद्धा कसे खुलून दिसते आहे. असे हे सौंदर्य जंगलात कंद-मुळे व फळे यावर राहलेले शोभत नाही. माझ्याशी लग्न करून माझ्या राजवाड्यात

आलीस तर मी तुला आपली पट्टराणी करून घेईन. तुला सर्व राजसुख उपभोगायला मिळेल." दुष्यंताने शकुंतलेला आपला मानस कळविला.

"माझे बाबा परत आल्याबरोबर त्यांच्या संमतीने आपला विवाह होऊ शकेल." शकुंतला म्हणाली.

अशातऱ्हेने शकुंतलेने चातुर्याने आपली संमती दिलेली ऐकून दुष्यंत तिला म्हणाला– "माझे मन तू वशीभूत करून घेतले आहेस. क्षत्रियांत गांधर्वविवाह मान्य आहे. गांधर्वविवाहाला मंत्रतंत्रादींची आवश्यकताच नसते. वधुवरांनी परस्पर संमतीने हा विवाह करावयाचा असतो. थोरा मोठ्यांच्या संमतीची जरूर नसते."

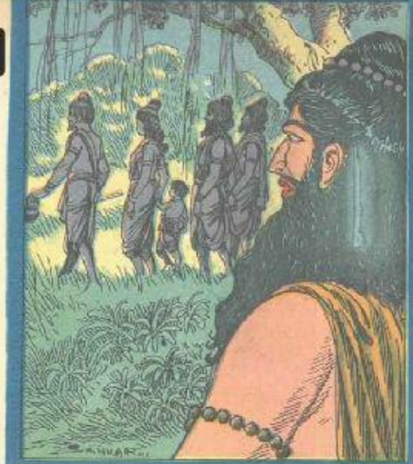
शकुंतला एका अटीवर त्या गांधर्वविवाहास तयार झाली. तिला मुलगा झाला तर तोच दुष्यंताच्या गादीला वारस होईल हे दुष्यंताने कबूल केल्यावर दोघांचा विवाह झाला.

दुष्यंताने तो दिवस शकुंतलेच्या सहवासातच आश्रमात घालविला आणि तिचा निरोप घेतांना म्हणाला–"मी राजधानीत परत गेल्यावर तुला आदरपूर्वक घेऊन येण्यासाठी आपल्या मंत्र्याला आणि अनुचरांना पाठवीन." त्यानंतर अनेक प्रकारे शकुंतलेची समजूत घालून दुष्यंत तिला प्रेमाच्या खुणे करितां म्हणून आपली अंगठी देऊन निघून गेला. कण्वमुनी आल्यावर त्यांच्या पाठी मागे त्यांच्या मुलीशी दुष्यंत राजाने विवाह केल्याचे वर्तमान कळल्यास मुनींना राग येईल या भीतीने दुष्यंत घाईघाईने निघून गेला. शकुंतला पण बाबा काय म्हणतील या विचाराने घाबरून गेली होती.

काही वेळाने कण्वमुनी परत आले. हात पाय धुवून आपल्या आसनावर येऊन बसले. शकुंतला अपराध्यासारखी संकोच करीत समोर येऊन उभी राहली. कण्मुनींना दिव्य दृष्टीने सर्व काही कळले. ते म्हणाले–"मुली, तुझा विवाह एका योग्य वराशीच झाला आहे. या गांधर्वविवाहाने तुला होणारा मुलगा एक चक्रवर्ती राजा होईल. तुला आणखी काही विचारावयाचे किंवा मागायचे असेल तर बोल!"

"माझ्या पोटी जन्मलेला मुलगा दीर्घायु, ऐश्वर्यशाली व एक शक्तिशाली वंशकर्त्ता व्हावा अशी माझी इच्छा आहे." शकुंतलेने आपल्या मनातली इच्छा मनमोकळेपणे सांगितली. कण्वमुनींनी तिला तसा आशीर्वाद दिल्यावर तिच्या मनाचे समाधान झाले.

यथासमयी शकुंतलेच्या पोटी एक पुत्ररत्न जन्मले. कण्वऋषींनी त्या मुलाचे जातकर्म इत्यादी संस्कार शास्त्रोक्त विधीप्रमाणे एका क्षत्रियकुळात जन्मलेल्या मुलासारखे केले. तो मुलगा लहानाचा मोठा होऊ लागला तसतसा आश्रमात खेळू बागडू लागला. आश्रमात येणाऱ्या हरणांबरोबर व आश्रमाबाहेरच्या हिंस्त्र पशूंबरोबर तो खेळू लागला तेव्हां आश्रमवासी त्याचा तो निर्भयपण पाहून त्याला सर्वदमन या नावाने हाक मारू लागले.

असाच काही काळ लोटल्यावर एकदां कण्वमुनी शकुंतलेला बोलावून म्हणाले– "मुली! तुझा मुलगा युवराज होण्यास योग्य झाला आहे. म्हणून त्याने या वेळी आपल्या वडिलांजवळ राहणे उचित होईल. तूदेखील पतिगृही राहणेच उचित होईल. पितृगृही तू किती दिवस राहणार? मी तुला तुझ्या पतिगृही पाठवावे, असा विचार करतो आहे."

कण्वमुनीच्या दोघांतिघा शिष्यांबरोबर शकुंतला आपल्या मुलाला बरोबर घेऊन दुष्यंत राजाच्या राजधानीत गेली. तिचा निरोप घेऊन कण्वमुनींचे शिष्य आश्रमात परत आले.

द्वारपाल शकुंतलेला व तिच्या मुलाला घेऊन राजवाड्यात दुष्यंत राजाकडे घेऊन गेले. परंतु शकुंतलेची ओळखच नाही अशा तऱ्हेने राजाने तिच्याकडे पाहिले. तेव्हां शकुंतलेच्या छातीत धस्स झाले. ती राजाला म्हणाली–"राजन! आपण मागे एकदां शिकारीला आला असतां कण्वमुनींच्या आश्रमात आला होतां. आपणांला ती गोष्ट आठवत नाही का? हा आपलाच मुलगा आहे! याला युवराज करून घेण्याबद्दल आपण वचन दिले होते. त्याचे पालन करावे."

दुष्यंत हे सर्व माहीत असून माहीत नसल्यासारखा नटला व म्हणाला–"दुराचारिणी! कोण तू? मी तुला मुळीच ओळखले नाही! निरर्थक वटवट बंद कर आणि आपली वाट धर."

ते ऐकून क्रोधाने शकुंतलेचे सर्व अंग थरथर कापू लागले. ती दुष्यंताला म्हणाली–"महाराज! आपण आपले वचन मोडीत आहां. कोणी दुसरा साक्षी नाही म्हणून खोटे बोलता? आपल्या विवाहाला साक्षी आपणच दोघे होतो. आपला अंतरात्मा आपल्याला खरे ते सांगेल. खरे लपविणे हे महापाप आहे. आपण ज्या सद्भावनेने मला आपली करून घेतलींत त्याच सहृदयतेने आज पण माझा स्वीकार करावा. आपल्या मुलावर पशुपक्ष्यांचे पण अपार प्रेम आहे. हा आपला मुलगा, आपला युवराज आहे. आपल्या मुलाला असा दूर लोटू नका!"

इतके बोलल्यावर देखील दुष्यंताच्या वागणुकीत काही फरक न झालेला पाहून शकुंतला घाबरून गेली.

त्याच वेळी एक आकाशवाणी ऐकू आली. त्या आकाशवाणीने जगजाहीर केले, शकुंतला दुष्यंताची पत्नी आहे व भरत त्याचाच मुलगा आहे. म्हणून त्याने दोघांना पत्नी व पुत्र म्हणून स्वीकारले.

गांधीचे चरित्र

[३]

मोहनदासांचे शाकाहारी व्रत त्यांच्या फायद्याचेच ठरले. 'व्हेजिटेरियन' नावाच्या नियतकालिकात त्यांचे त्या विषयावर नऊ लेख प्रसिद्ध झाले. त्यांत आहारासंबंधी हिंदूंचे आचार विचार, त्यांचे सणवार इत्यादींचे सविस्तर वर्णन होते. लंडनच्या शाकाहारी समितीचे गांधी एक सभासद झाले आणि ते रहात होते त्या शहराच्या पेठेत त्यांनी एका शाकाहारी क्लबाची स्थापना पण केली.

गांधी तीन वर्षे इंगलंडमध्ये राहले. त्या अवधीत बाहेरच्या जगाशी त्यांचा विशेष संबंध नव्हता. शाकाहारी क्लबा व्यतिरिक्त 'अंजुमन इस्लामिया' या संस्थेकडे पण ते आकृष्ट झाले. त्या संस्थेत भारतीय मुसलमानांचाच जास्त भरणा होता. त्यांच्याकडे चहापार्टी होई त्या वेळी राजकीय व सामाजिक प्रश्नांवर चर्चा होई. या चर्चेत गांधीजींच्या बरोबर अब्दुल रहीम, मजहरुल हक, महम्मद शफी, सच्चिदानंद सिनहा, हरकिशनलाल वगैरे पण भाग घेऊ लागले. त्याना जोर जोराने व्याख्यान देता येत नव्हते.

गांधीची इंग्लंडमध्ये होते त्या काळी मार्क्स व डार्विन यांच्या विचारांनी राजकीय, वैज्ञानिक व साहित्य क्षेत्रात खळबळ उडून गेली होती. परंतु त्यांचा परिणाम गांधीजींच्या मनावर यत्किंचित ही पडला नव्हता. ते नेहमी भगवद्गीता व बायबल वाचीत असत. त्यांनी २० जून १८९१ च्या 'व्हेजिटेरियन' या नियतकालिकात असे लिहिले होते की, 'इंग्लंड मध्ये असतांना मांस व मदिरा सेवन माझ्या हातून घडले नाही, याबद्दल माझ्या मनाला